

TÜRKİYE’NİN RUSYA FEDERASYONU İLE İLİŞKİLERİNDE EKONOMİNİN ROLÜ

Fatma SARIASLAN*

Özet

Türkiye-Rusya ilişkileri tarihin hemen her döneminde inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. Osmanlı'nın son dönemindeki çetin savaşların ardından I. Dünya Savaşı'nda Bolşeviklerin başa geçmesiyle yakınlaşan ilişkiler, Soğuk Savaş döneminde Boğazların tekrar gündeme gelmesiyle gerginleşme eğilimine girmiş, Soğuk Savaş sonrasında da bu konjonktürel iniş çıkışlar ikili ilişkilere hâkim olmayı sürdürmüştür. Bununla birlikte, Soğuk Savaş sonrası Türkiye-Rusya ilişkilerini Osmanlı ve Sovyetler dönemi ilişkilerinden farklı kılan en önemli unsurun, ekonomi ve politika arasındaki çizginin giderek belirsizleştiği ve karşılıklı bağımlılığın daha kesif biçimde hissedildiği uluslararası ekonomi politik zemindeki gelişmeler olduğu söylenebilir. Özellikle 2008 krizinin ardından küresel güçler dengesinde yaşanan dönüşüm sonrasında Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkilerin kilit öneme sahip olduğu gözlemlenmektedir. Nitekim BRICS ülkelerinin önemli bir temsilcisi olan Rusya ve umut vadeden bir yakın-BRICS ülkesi olarak konumlanan Türkiye hem Avrasya'da hem de Ortadoğu'da etkili aktörler olarak öne çıkmaktadırlar. Küreselleşme ile birlikte gerek iki ülke vatandaşları arasında doğrudan temasların artması gerekse hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın dinamik bir siyasal ve ekonomik dönüşüm sürecinden geçmesi bu uluslararası zeminle eklemlendiğinde, iki ülke ilişkilerinin siyasal bağlamda ne kadar gerilirse gerilsin nihayetinde ekonomik alanda yumuşama evresine girdiği gözlemlenmektedir. Rekabet ve işbirliği ekseninde salınımı nedeniyle, Türkiye-Rusya ilişkilerinin henüz stratejik ortaklık seviyesine çıkamamakla birlikte, enerji ve ticaret gibi alanlarda stratejik boyuta ulaştığı rahatlıkla söylenebilir. İki ülke ilişkilerine uzun yıllar hâkim olan jeo-politik mücadelenin yerini jeo-ekonomik işbirliğine bıraktığı gözlemlenmektedir. Bu çerçevede, Türkiye-Rusya Federasyonu ilişkilerinin tarihsel seyri ile örtüşecek biçimde genel anlamda inişli-çıkışlı bir nitelik arz ettiğinden hareketle, aralarındaki karşılıklı

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, fatma.sariaslan@btu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9295-6477>

bağımlılık dolayısıyla dış ticaret, enerji, yatırım gibi alanlarda kurulan işbirliklerinin siyasal ve stratejik boyutu içermeden de kendi kulvarında gelişmeye devam edebileceği öngörülebilir. Bu makale, literatürde daha ziyade siyasal sorunlar ve güvenlik kaygıları çerçevesinde ele alınan Türkiye-Rusya ilişkilerinin ekonomi-politik perspektifle ve karşılıklı bağımlılık kavramsallaştırması bağlamında bir değerlendirilmesini sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Türkiye, ekonomi politik, karşılıklı bağımlılık, işbirliği, çatışma.

Abstract

The Role Of Economy In Turkey's Relations With Russian Federation

There have been fluctuations within Turkey and Russia relations almost every different periods of history. While relations view close regarding to Bolsheviks' gained sovereignty in WWI after a long period of hard wars of the last times of Ottoman Empire, at the Cold War period because of Bosphorus became a crucial issue the relations faced high tensions and the conjectural fluctuations continue to be dominant through bilateral relations after Cold War. Furthermore, it is possible to claim that the most significant separating feature of the difference between Turkish-Russian and Ottoman-Soviet relations after Cold War has been the international political economic environment in which the line between economy and politics become vague and interdependency seems more decisive. It is clearly observed that the relations between Turkey and Russia have a key role after the transformation occurred in the global power balance especially after the crises in 2008. Indeed, Russia, an important representative of the BRICS countries, and Turkey, a close-minded BRICS country, are prominent actors in both Eurasia and the Middle East. It is observed that as the globalization and the dynamic political and economic transformation process of both Turkey and Russia are taken up with this international base, both countries' relations are getting weaker in the political context and eventually entered into the economic softening phase. Due to the release in the axis of competition and cooperation, it can be said that Turkey-Russia relations cannot reach the level of strategic partnership yet, but reach the strategic dimension in fields like energy and trade. It is observed that the geopolitical struggle that has dominated the relations of the two countries has left its place in geoeconomic cooperation. In this context, the relations between Turkey and the Russian Federation show a general upsurge in a manner that is consistent with the historical course, and the interdependence between them, as well as the political and strategic dimension of foreign trade, energy and investment, may continue to develop in their own lane. This article aims to present an evaluation of the Turkish-Russian relations in the context of political issues and security concerns in the context of the concept of economic-political perspective and interdependence.

Keywords: Russia, Turkey, political economy, interdependence, cooperation, conflict.

GİRİŞ

Günümüzde uluslararası arenada devletler arası ikili ilişkilerde ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel kulvarlar ilişkilerin bütünsel olarak iyi olduğu dönemlerde birbirleriyle etkileşim içerisinde değerlendirilmekle birlikte, ilişkilerin genel anlamda sorunlu olduğu durumlarda özellikle ekonomik ve siyasi ilişkilerde farklı bölümlendirmelere gidilmekte başka deyişle bu alanlar bilinçli bir biçimde kompartımanlaştırılmakta ve dolayısıyla ekonomik ilişkilerin küresel veya bölgesel siyasi krizlerin olumsuz yan etkilerinden minimum düzeyde etkilenmeleri sağlanabilmektedir. Buna ilaveten siyasal bağlamda sorunlu alanlarda gerginlikler sürse bile ekonomik ve özellikle de toplumsal ilişkilerin katalizör etkisiyle ikili ilişkiler sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmektedir.

Tarihsel olarak işbirliği ve çatışma süreçlerinin bir arada olduğu Türkiye ve Rusya ilişkilerinin günümüzde de bu devingen özelliğini koruduğu açıktır. Ancak genel olarak bakıldığında ifade edilen uluslararası ilişkilerdeki kompartımanlaştırma eğiliminin Türkiye ve Rusya arasındaki çok yönlü işbirliği lehine olduğu söylenebilir. Bu çerçevede, gerek Türkiye Rusya ilişkilerinin çok boyutluluğu gerekse toplumsal ilişkilerdeki ciddi yakınlaşma önemli bir avantaj oluşturmaktadır. Ankara ile Moskova arasındaki ekonomik işbirliği, çoğu zaman Türkiye'nin Batılı müttefiklerinin karşı çıkmalarına rağmen askeri ve savunma sanayii boyutuna da taşınmıştır. Dolayısıyla stratejik ortaklık düzeyine ulaşmış ve ulaşılmadığı tartışmaları varlığını sürdürse de Türkiye ve Rusya'nın ticaret, enerji ve savunma sanayiye içeren çok boyutlu bir ekonomik işbirliğine dayanan bir ortaklık geliştirdiği gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, ikili ilişkiler enerji kaynakları ticareti açısından Türkiye'nin Rusya'dan daha az avantajlı olduğu asimetric bir karşılıklı bağımlılığa dayalı olmakla birlikte ikili ekonomik ilişkilerin geldiği nokta dikkat çekicidir.

Çalışmada öncelikle, tarihsel olarak daha ziyade çatışma ve işbirliği ekseninde gelişen Türkiye-Rusya ilişkileri ele alınacak, ardından Soğuk Savaş sonrası ilişkilerin ekonomi politikası karşılıklı ticaret, enerji ve yatırım ilişkileri çerçevesinde incelenecektir.

1. Türkiye-Rusya İlişkilerin Tarihi Seyri: Çatışma-İşbirliği Diyalektiği

Beş yüz yılı aşkın tarihinde konjonktürel olarak işbirliği ve çatışma süreçlerinin hâkim olduğu Türkiye ve Rusya ilişkileri, bugüne gelindiğinde de büyük ölçüde bu diyalektik çerçevesinde belirlenen özelliğini korumaktadır. Her iki aktörün de imparatorluk ile yönetildiği dönemde çok defa savaşlarla karşı karşıya gelmelerine rağmen -istisnai olmakla birlikte- aralarında dönemsel olarak ittifak ve işbirliği süreçleri de yaşanmıştır. 1500'lerin ortalarından 1800'lerin sonuna kadar her otuz yılda bir savaşır durumda olmalarına rağmen Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusya'sı arasında sekiz adet önemli barış antlaşmasına imza atılmıştır.¹ 1665-1917 döneminde Türk-Rus ittifak süreçlerinden en önemlilerinden birini 1798-1805 döneminde Napolyon'a karşı, diğerini ise 1833-1841 döneminde Mısır Hidivi Mehmet Ali Paşa'ya karşı yapılmış ittifak oluşturmuştur. 1917 yılında Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla sonuçlanan Ekim Devrimi'nin ardından da ikili ilişkilerde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması iki ülke arasındaki sorunları (başta Batum meselesi) tamamen ortadan kaldırmamakla birlikte, 1917-1923 yılları arasında Batı emperyalizmi karşısında konumlanan Türk-Sovyet dayanışması ve duruşu bağlamında önemli bir milat olmuştur.² Bu yakınlaşmanın önceki iki ittifaktan bir diğer ayırıcı özelliği bahse konu işbirliğinin yalnızca askeri boyutla sınırlı kalmayıp ekonomik ayağının da söz konusu olmasıdır. Nitekim söz konusu dönemde Atatürk önderliğinde bağımsızlık savaşı veren Türk ordusuna yönelik Lenin liderliğindeki Sovyetler Birliği'nin maddi birtakım yardımları, ikili yaklaşma sürecinin önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1924 yılı başında Lenin'in ölmesinin ardından Stalin Rusya'sı ile Atatürk Türkiye'si, her iki devlet için de ilk saldırmazlık ve tarafsızlık anlaşması olan "Dostluk ve Tarafsızlık

---

1 Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası* (Ankara: İmge Yayınları, 1998), 77-88.

2 Türk-Rus ilişkileri açısından en hareketli ve en ilginç dönem belki de 1917-1923 yıllarıdır. Ekim Devriminden Lozan Anlaşmasının imzalanmasına kadar uzanan Osmanlı Rus ilişkileri ve daha sonra Moskova-Ankara Hükümeti arasındaki ilişkilerini Rusça belgeler dizisini içerecek biçimde inceleyen kapsamlı bir çalışma için bkz. Stefanos Yerasimos, *Türk-Sovyet İlişkileri: Ekim Devriminden "Milli Mücadeleye"* (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1979).

Anlaşması”ını 7 Aralık 1925’te Paris’te imzalamıştır.³ 1927 yılında da Ankara’da Ticaret ve Seyrisefain Anlaşması imzalanmıştır. Ekonomik bunalım döneminde imzalanan bu anlaşmayla Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ticaret üç yıl içerisinde iki kat artmış; böylelikle her iki ülke de ekonomik açıdan rahatlamıştır.⁴ Ayrıca 1930’lu yıllar Türkiye’inde Devletçilik ilkesi, devlet eliyle sanayileşmenin başarılı olduğu Sovyetler Birliği’nin uygulamalarından ilhamla öne çıkmıştır. Merkezi Sovyet ekonomisinin Büyük Buhran’dan başarıyla çıkması bu etkiyi pekiştirmişti. Sanayileşme odaklı gelişme ve beş yıllık planlar Sovyet modeli temelli uygulamalardır. Buna karşın Sovyet Birliği ile yakın işbirliğine rağmen Türk liderler devletçi politikaların sosyalizmden farkını (sınıf çatışması olmaması ve devlet kontrolünün sınırlı düzeyde oluşu gibi) vurgulamışlardır.⁵

İkili ilişkilerdeki ilk ciddi gerilim 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi müzakerelerinde ortaya çıkmıştır. Bu gerilimin ardından II. Dünya Savaşı sonrasında Dışişleri Bakanı Molotov’un gündeme getirdiği SSCB’nin Türkiye’den talepleri iki ülke siyasi ilişkilerinin bozulmasına yol açmış, siyasi ilişkilerin bozulması da ekonomik ilişkilerin kesintiye uğramasına sebep olmuştur. Dahası 1945 Postdam Konferansında Stalin Montrö Sözleşmesinin revize edilmesi girişiminde bulunmuştur. II. Dünya Savaşı’ndan sonra iki ülke arasında birtakım dönemsel yakınlaşmalar olmakla birlikte Soğuk Savaş boyunca farklı kamplarda yer almaları dolayısıyla ikili ilişkilerdeki işbirliği yaklaşımı oldukça sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte, dönemin sınırlayıcı koşullarına rağmen Türkiye ve Sovyetler Birliği ilişkilerinde dönem dönem yumuşamalar söz konusu olmuştur. 1960’lı yılların ortalarından itibaren, Soğuk Savaş’ta yaşanan yeni durumun sağladığı elverişli ortam ile Türkiye, Batı ekseninden ayrılmaksızın da olsa bağımsız dış politika üretme olanağı bulmuştur. Küba füze

---

3 Kamuran Gürün, *Türk - Sovyet İlişkileri (1920-1953)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010), 120.

4 Eyüp Zengin, “Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, c.4/1 (2015): 76.

5 Ziya Öniş-Şuhnaz Yılmaz, “Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region”, *Third World Quarterly*, c.37/1 (2016): 74.

krizi sonucunda Soğuk Savaşın ‘yumuşama’ (*détente*) dönemine⁶ girmesiyle Türkiye’nin aleyhine yaşanan gelişmeler ve son olarak da Kıbrıs meselesinde yaşanan Johnson Mektubu olayı eklenince Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile olan ilişkilerin niteliğini sorgulayarak, çok taraflı bir dış politika izlemeye başlamıştır. Türkiye bu dönemde Kıbrıs meselesinde ihtiyaç duyduğu diplomatik desteği bulabilmenin yanı sıra 1963 yılından itibaren geçilen planlı kalkınma modeline kaynak sağlanması gibi ekonomik kaygılarla da çok yönlü bir dış politika yürütme eğiliminde olmuştur. Bu bağlamda 1960’lı yıllarda Sovyetler Birliği ile geliştirilen ilişkiler, zamanla daha yakın ekonomik bağlantılar kurulmasına vesile olmuştur. 1967 yılının Mart ayında, Ankara ve Moskova arasında, geniş kapsamlı bir endüstriyel işbirliği anlaşması gerçekleştirilmiştir. Anlaşma kapsamında, Sovyetler Birliği Türkiye’de çelik fabrikası, alüminyum fabrikası ve petrol rafinerisinin de dâhil olduğu bir dizi sanayi tesis yapmayı kabul etmiştir. 1960’ların sonlarına gelindiğinde, Türkiye, Sovyetler Birliği’nden en fazla ekonomik yardım alan ülkeler arasında diğer tüm ülkelerden daha fazla pay sahibi olmuştur.⁷

1970’li yıllarda da çok boyutlu dış politika söylemi ile birlikte Sovyetler Birliği ile ilişkiler yeniden ılımlı bir nitelik kazanmıştır. Özellikle 1974 Kıbrıs müdahalesinin ardından uygulanan Batı ambargosu nedeniyle yaşanan ekonomik sıkıntılar Türk-Sovyet ilişkilerinde yakınlaşmayı beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte, ikili ilişkilerdeki bu iyileşme sürecinde birtakım gelişmeler nedeniyle (örneğin 1979 yılında SSCB’nin Afganistan’a askeri müdahalede bulunması) aksamalar olmuştur.⁸

Kazgan Türkiye-Rusya ilişkilerinin, her iki ülkenin de Batı (önce sadece Batı Avrupa daha sonra ABD ve Batı Avrupa) ile ilişkilerin niteliğinden soyutlanamayacağını ileri sürmektedir. Bu görüşe göre, Türkiye ve Rusya

---

6 Bu dönem için bkz. Len Scott, “International History: 1945-1990”, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, ed. John Baylis-Steve Smith (New York: Oxford University Press, 2001), 82.

7 Süha Bölükbaşı, “Behind The Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View”, *Journal of Palestine Studies*, c. 29/1 (1999): 26.

8 Musa Qasımlı, *SSCB Türkiye İlişkileri: Türkiye’de 1980 Darbesi’nden SSCB’nin Dağılmasına Kadar* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012), 451.

arasındaki politik bağlantılar Batı ile ilişkilerin türevi olarak geçmişte işbirliği veya çatışma arasında inişli çıkışlı bir yol izlemiştir. Bu perspektifle bakıldığında Türkiye’de 1980’de yaşanan askeri darbenin ardından Batı ile ilişkilerin gerilmesi nedeniyle Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinin güçlenmesi anlamlıdır. Diğer taraftan bu dönemde her iki ülkede de Batı’dan kaynaklanan ekonomiyi serbestleşme yolundaki değişimin aynı yönde olması ilişkilerin 1980’li yılların sonlarında kayda değer derecede ilerleme göstermesinde etkili olmuştur. Nitekim Türkiye’de 1980’lerde Özal eliyle yürütülen ekonomi politikalarına benzer şekilde SSCB’de Gorbaçov tarafından “perestroyka” olarak adlandırılan politikalar uygulanmaktaydı.⁹

Öte yandan Özal döneminin ekonomik liberalleşme politikalarının etkisiyle 1980-1990 döneminde ortalama yüzde 5,4 büyüme gösteren Türkiye ekonomisi, 1986’dan sonra yavaşlamaya başlamış ve dış ticaret açığı ciddi oranda artmıştı. Türkiye’nin ilgisi bu durumun da etkisiyle kuzeye, Rusya’ya ve Sovyetlerin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni cumhuriyetlere kaymıştı.¹⁰ Ayrıca 1984 yılında daha sonra enerji alanında önemli oranda gelişecek olan işbirliğinin ilk adımı olan doğalgaz anlaşması imzalanmıştır. Bundan üç yıl sonra 1991 Mart’ında Başbakan Özal’ın gerçekleştirdiği Moskova ziyareti sırasında “Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Anlaşması”nın yanı sıra Türk müteahhitlerin Sovyetler Birliği’nde takas karşılığında inşaat projelerine katılımına ilişkin anlaşma imzalanmıştır.

2. Soğuk Savaş Sonrasında Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri

Soğuk Savaş’ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Türkiye ve Rusya ilişkileri dönemin yeni koşulları çerçevesinde gerek ikili anlaşmalar gerekse Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) gibi görece gevşek bölgesel entegrasyon anlaşmaları ile yeniden şekillenmeye başlamıştır.¹¹ Bu

---

9 Gülten Kazgan, “Batı ile İlişkilerin Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkileri”, *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan-Natalya Ulçekno (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 151.

10 Robert Olson, *Türkiye’nin Suriye, İsrail ve Rusya ile İlişkileri: 1979-2001*, çev. Süleyman Elik (Ankara: Orient Yayınları, 2005), 86.

11 Fiona Hill-Omer Taspinar, “Turkey and Russia: Axis of the Excluded?”, *Survival*, c. 48/1 (2006): 82.

yeni dönemde Türkiye-Rusya Federasyonu ilişkilerinin öne çıkan boyutunu ticari ilişkiler oluşturmuştur.

Öniş ve Yılmaz Soğuk Savaş sonrası Türkiye-Rusya ilişkilerini iki ayrı dönemde incelemektedirler (Bkz. Tablo 1). Aşağıdaki tablodan da izlenebileceği üzere, ilk dönem Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında 1990'ların sonlarına kadarki dönemi, ikinci dönem ise 1990'ların sonu ve sonrasını kapsamaktadır.

Tablo 1 – Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya Federasyonu İlişkileri

	Soğuk Savaşın Hemen Sonrasında 1990'ların Sonlarına Kadar	Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Sonraki Aşaması: 1990'ların sonu ve sonrası
İlişkinin Doğası	Çatışmanın önem arz eden elemanlarıyla birlikte dayanışma.	Dayanışmanın politik eğilimler ve jeopolitik rekabetteki farklılıklara rağmen derinleştirilmesi.
Kilit Konumdaki Güçler	Özel sektör desteğiyle devlet güdümlü dayanışma KEİ gibi bölgesel anlaşmalar kolaylaştırıcı fakat ikincil önemdedirler.	Devletler ana aktörler olmaya devam ederler, özel sektör çıkarlarının rolü her iki ekonominin çeşitlendirilmesi ve büyümesine paralel olarak artmaktadır.
Dayanışmanın Bölgesel Bağlamı	KEİ Örgütü yüzeysel bir dayanışma çerçevesi sunar. Ortak normların ve üyelerin ortak politik eğilimlerinin yokluğunda zayıf bir şekilde temellendirilmiş bölgeselcilik.	Zayıf kurumsallığa sahip dinamik bölgeler; ulus devletler ve ulusal iş kurum/kuruluşları hâkim aktörler olmaya devam ederler. Devlet başkanlarını içerecek şekilde gerçekleştirilen karşılıklı zirvelerin önemi ve artan sıklığı.
Liderlik Unsuru	KEİ Örgütünün mimarı olarak Özal dayanışmayı sürdürme açısından önemli bir figürdür. Rusya tarafından Özal'ın bir muadili yoktur.	Erdoğan ve Putin ikili ilişkilerin geliştirilmesinde önemli rol oynarlar. Türk tarafında Gül ve Davutoğlu da önemli aktörlerdir.

Politik Çatışmaların Doğası ile Ayrılıkçılığa ve Nüfuz Alanlarına Yönelik Tutumlar	Derin Çatışmalar; Rusya Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetlerine liderlik etme hevesini reddetmektedir. Bu iki devlet birbirini azınlık çatışmalarına müdahalede bulunurlar ve Rusya'nın dolaylı bir biçimde PKK'yı desteklemesi. Türkiye'nin benzer biçimde Çeçen karışıklıklarına destek vermesi.	Türk dış politikasındaki pragmatik dönüşle birlikte çatışma seviyesinin önemli ölçüde azaltılması, Türkiye Rusya'nın etki alanında olduğu düşünülen bölgelerde aktif bölgesel bir rol oynamaktan önemli ölçüde kaçınmaktadır.

Kaynak: Ziya Öniş-Şuhnaz Yılmaz, "Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region", *Third World Quarterly*, c.37/1 (2016): 77.

İlk dönem olan Soğuk Savaş'ın bitiminden 1990'ların sonlarına kadar olan dönem için; yukarıda bahsi geçen Özal'ın Mart 1991'de SSCB ile imzaladığı dostluk anlaşması ile daha sonra Demirel'in 1992 yılında Rusya Federasyonu ile imzaladığı ve iki yıl sonra yürürlüğe giren 'Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkında Anlaşma' içerik olarak çok benzer olup, bu dönem Türkiye-Rusya ilişkilerinin kurucu belgeleri niteliğinde olmuştur.¹² Buna ilaveten gerçekleştirilen karşılıklı üst düzey ziyaretler sırasında taraflar arasında özellikle ekonomi alanında ilişkileri düzenlemeye yönelik anlaşmalar imzalanmıştır. Ancak yeni dönemde ilişkilerde devlet kuruluşlarının yanında iş çevrelerinin ve özel sektörün de etkisi olmuştur. Nitekim Sovyetler Birliği döneminde ekonomik ilişkiler resmî kurumlar arasında yürütülmekteyken, Soğuk Savaş'ın sona erdiği SSCB sonrasında ise devlet güdümlü atılan işbirliği adımlarında özel sektörün de etkisi görülmüştür.¹³ Bu dönemde Türkiye dış politikasının karar alma sürecinde ekonomik konuların önemine ilişkin algının değiştiği 1980'li yıllar boyunca sayısı hızla artan Türk girişimcileri, Soğuk Savaş'ın bitişiyile Rusya'ya yönelik ticaret ve yatırımlarını

12 Erel Tellal, "Rusya ile İlişkiler", *Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001*, der. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 546.

13 Bu konuda bkz. Gül Günver Turan, "Türkiye ve Rusya Arasındaki İktisadi İlişkilerde Gönüllü Bir Kuruluş: Türk-Rus İş Konseyi", *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan-Natalya Ulçekno (İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 275-277.

artırmışlardır. Yine bu dönemde hayata geçirilen KEİ Örgütü Türkiye-Rusya ilişkileri açısından yüzeysel bir dayanışma çerçevesi sunmaktadır. Söz konusu dönemde Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetlerine liderlik etme hevesini Rusya Federasyonu'nun kabul etmemesi, ikili ilişkilerin zayıf bir şekilde temellendirilmiş bir bölgeselcilik girişimi olarak KEİ Örgütü çerçevesinde etkin bir biçimde gelişmesini sınırlamıştır. Aynı zamanda Rusya'nın dolaylı bir biçimde PKK'yı desteklerken, Türkiye'nin de -resmi devlet politikası olarak olmasa da- Çeçen karışıklıklarına destek vermesi ilişkilerin çatışma-dayanışma diyalektiği içerisinde belirlenmesine yol açmıştır.

1990'ların sonundan itibaren ise sorunlu alanları ortaya çıkartan etnik konuların ikili ilişkilerin belirlenmesinde öneminin azaldığı bir dönem olmuştur. Bölgedeki rekabetin ilişkilerin geliştirilmesi potansiyelini engellediğini gören taraflar, bu dönemde yaşadıkları ekonomik sıkıntıların da etkisiyle işbirliği ortak paydasında buluşmanın avantajlarını daha net görmeye başlamışlardır. 1990'lardan 2000'lerin başlarına kadarki dönem her iki ülke için de ekonomik sarsıntuların yaşandığı ve bu durumun politik ve sosyal alanda ciddi etkilerinin olduğu bir dönem olmuştur. Rusya'nın 1991 sonrasındaki dağılma sürecinde içine düştüğü siyasal ve ekonomik kriz (1989-98 arasında GSMH'deki toplam düşüş yüzde 50 kadar) çok şiddetli olmuştur; buna 1998'de moratoryum ilanına ve rublenin yüzde 40 oranında devalüasyon götüren kriz eklenmiştir.¹⁴ Putin'in iktidara gelmesi ve petrol ve doğalgaz fiyatlarının hızla yükselmesiyle Rusya Federasyonu 2000'li yılların başında ekonomisini düzeltebilmiştir.¹⁵ Söz konusu

---

14 Döviz kuru Rusya'da Ağustos 1998'de dalgalanmaya bırakılmıştır; 28 Ağustos'ta döviz kurunda yüzde 198'lik bir değer kaybı yaşanmıştır. Türkiye'de ise 2001 krizi sonrasında dalgalı kur rejimine geçildiği açıklanmış ve uygulamada müdahaleli dalgalı kur rejimi uygulamaya başlamıştır. Sabit döviz kuru uygulamasından vazgeçildiği 22 Şubat 2001 tarihinden itibaren sonra döviz kuru hemen yüzde 40 bir değer kaybına uğramıştır. Bkz. Nurhan Yentürk, *Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 86.

15 Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2005), 41.

dönemde Türkiye de benzer bir biçimde politik istikrarsızlıklara¹⁶ eşlik eden bir siyasal ortamda 1994, 1999 ve 2000-2001 finansal/makroekonomik krizlerini geçirmiştir. Dolayısıyla yeni dönemde ciddi anlamda artan ekonomik ilişkilerin ortaya koyduğu faydayı da göz önünde bulundurarak Türkiye ve Rusya aralarındaki güven ilişkisini güçlendirme yönünde bir irade göstermişlerdir. Öte yandan Türkiye'nin AB ile ilişkiler bağlamında yaşadığı ekonomik dönüşüm de Rusya'ya yönelik ilgiyi arttırmıştır. 1990'larda Rusya Federasyonu pazarı, Türkiye'nin endüstri ürünleri ihracatı açısından ciddi bir fırsat sunmuştur. Türkiye'nin 1996'da Gümrük Birliğine katılımıyla Gümrük Birliğine kapsamında bulunan ülkelerden Türkiye'ye görece ucuz ve kalitesi yüksek endüstri ürünleri girerken, Avrupa'daki üretilen mallara kıyasla daha az kaliteli olarak Türkiye'de üretilen endüstri ürünlerinin Rusya pazarına girmesi olasılığı doğuyordu. Ayrıca Rusça diline hâkim Balkanlar ve Kafkasya kökenli Türk vatandaşları da dış ticareti daha elverişli kılmıştı.¹⁷ Tüm bunların bir sonucu olarak 1992-97 yılları arasında, Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı yüzde 367 artarken, toplam ticaret hacmi de yüzde 177 artış göstermiş ve Rusya Federasyonu Türkiye'nin ikinci önemli ticaret ortağı konumuna gelmiştir.¹⁸ Buna ilaveten özellikle 1990'lı yıllarda Türkiye ve Rusya arasındaki “bavul ticareti” de iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin ciddi bir boyutunu oluşturmuştur. 1996'da 8.8 milyar dolarlık bir düzeye eriştiği ileri sürülen bavul ticaretine ilişkin verilerin, 1998'de Rusya'da yaşanan mali krizin sonrasında ülkede benimsenen gümrük vergilendirmelerine ilişkin yeni düzenlemelerle

---

16 Turgut Özal'ın ölümünün ardından 1993-1999 yılları arasında yedi hükümet kurulmuş ve dokuz farklı dışişleri bakanı görev yapmış, hatta Temmuz 1994-Haziran 1996 arasında yedi kez dışişleri bakanı değişmiştir. Haziran 1993-Ekim 1995 DYP Hükümeti, Kasım 1995-Mart 1996 DYP-CHP Koalisyonu, Mart 1996-Temmuz 1996 ANAP-DYP Koalisyonu, Temmuz 1996-Haziran 1997 Refah Partisi(RP)-DYP Koalisyonu, Haziran 1997-Ocak 1999 ANAP, Demokratik Sol Parti (DSP) ve Demokratik Türkiye Partisi Koalisyonu, Ocak 1999-Mayıs 1999 DSP Hükümeti, Mayıs 1999-Kasım 2002 DSP, MHP ve ANAP Koalisyonu.

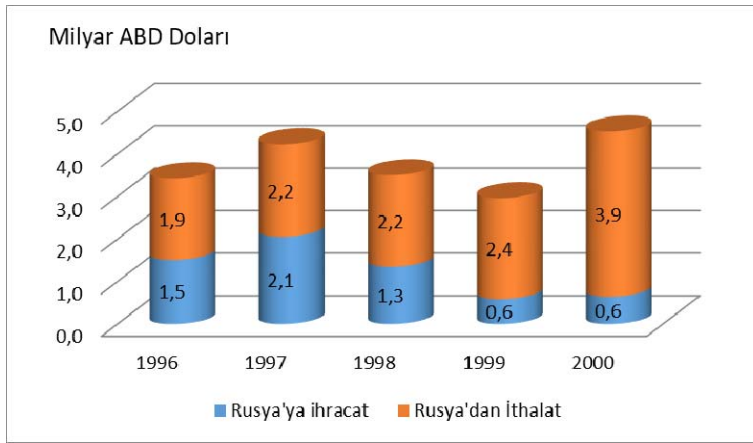
17 Ali Başaran, “Dış Siyasi, İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi Rusya-Türkiye İlişkileri” (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013), 48-49.

18 Emre Erşen, “Turkey and Russia: an emerging ‘strategic axis’ in Eurasia?”, *EurOrient*, 35-36 (2011): 267.

sekteye uğraması nedeniyle 2000’li yılların başında kademeli olarak 3 ilâ 4 milyar dolar düzeyine indiği belirtilmektedir.¹⁹

Öte yandan 5-6 Kasım 1999’da Dönemin Başbakanı Bülent Ecevit’in Rusya’ya gerçekleştirdiği ziyaret Türkiye-Rusya ilişkileri açısından özellikle de teröre karşı ortak duruş bağlamında kritik bir ziyaret olmuştur. Anılan ziyaret iki ülke arasındaki enerji ilişkilerinin ivme kazanması açısından da bir fırsat sunmakla birlikte, Mavi Akım Ek Protokolü’nün imzasının bir başka tarihe ertelenmesiyle bu alandaki işbirliği anılan tarihte mümkün olamamıştır. Bununla birlikte, Ecevit’in ziyareti Çeçenistan gerginliğinin zirvede olduğu bir tarihte gerçekleşmiş ve Rusya ile müştereken ‘Terörizmle Mücadele Ortak Deklarasyonu’ yayımlanmıştır.²⁰

Grafik 1 - Türkiye-Rusya Dış Ticareti: 1996-2000

Kaynak: TÜİK verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

19 Erhan Büyükkakıncı, “Türk Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş”, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl sonra Rusya Federasyonu: Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler*, der. E. Büyükkakıncı ve E. Bacanlı (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012), 812-813. Türkiye’de özellikle İstanbul (Laleli) başta olmak üzere sınır kentlerinde ve bölgelerinde belirli bir piyasa canlanmasına katkıda bulunmuş olan bavul ticaretine ilişkin bir çalışma için ayrıca bkz. Mine Eder, Andrei Yakovlev, Ali Çarkoğlu, *The Suitcase Trade Between Turkey and Russia: Microeconomics and Institutional Structure*, Working paper WP4/2003/07, Moscow: State University, Higher School of Economics, (2003), Son güncelleme 12 Temmuz, 2016, https://www.hse.ru/data/2010/05/05/1216427500/WP4_2003_07.pdf

20 “Rus doğalgazına erteleme”, *Milliyet*, 6 Kasım 1999.

2000’li yıllardan sonra ise Türkiye-Rusya ilişkilerinin her iki ülkede yaşanan siyasal iktidar değişimi ile ivme kazandığı gözlemlenmektedir. Türkiye’de 2000 yılında Putin’in Rusya’da, 2002 seçimlerinden sonra Erdoğan’ın Türkiye’de yönetime gelmesiyle, ilişkiler özellikle de ticaret hacmi anlamında büyük gelişme göstermiştir. Diğer taraftan, ikili ilişkilerin gelişmesinde ABD’nin Irak’ın işgali ile olarak Türkiye topraklarını ve hava sahasının kullanılması için Ankara’nın iznini talep ettiği 1 Mart tezkeresinin 25 Şubat 2003’te TBMM tarafından reddedilmesinin de etkili olduğuna ilişkin yorumlar yapılmıştır.²¹ İlişkilerdeki yakınlaşma ekonomik yansımaları Türk ve Rus işadamlarının karşılıklı temaslarında da göstermiştir. Nitekim Dönemin Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül’ün 23-26 Şubat 2004’teki Moskova ziyareti çerçevesinde Türk-Rus İşadamları Konseyi toplantısı gerçekleştirilmiş ve bu vesile ile her iki ülkeden girişimciler bir araya gelmişlerdir. Bu ziyareti Putin’in 5-6 Aralık 2004 tarihlerindeki Türkiye’yi ziyareti izlemiştir. Ziyaret kapsamında “Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon” metninin yanı sıra ekonomi ve güvenlik alanlarında altı ayrı anlaşma imzalanmıştır. Yine bu dönemde ‘Mavi Akım’ doğalgaz boru hattının 2003 yılında fiilen, 2005 yılında da resmen açılmasıyla birlikte Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik işbirliği ciddi bir biçimde artmıştır.²² Türkiye ve Rusya arasında 2000’li yıllar boyunca karşılıklı ticaret seyrindeki yükselişteki istisnalar, küresel finansal ve ekonomik krizin etkisiyle 2009’daki ticaret hacminde yaşanan düşüş ve 2015 yılında başlayan ve ertesi yıl da devam eden düşüştür. 2001 yılında başlayan iyileşme sonucunda 4.4 milyar ABD doları olan ticaret hacmi, 2008 yılına gelindiğinde 38 milyar ABD dolara ulaşmıştır. İki ülke ticaret hacmi, küresel krizin etkisiyle 2009’da 22.6 milyar ABD dolara gerilemiştir. 2009 sonrasında ise Batılı ülkelerin ekonomilerine kıyasla daha hızlı toparlanan Türkiye ve Rusya, ikili ticarete yeniden yukarı yönlü bir

---

21 James W. Warhola-William A. Mitchell, “The Warming of Turkish-Russian Relations: Motives and Implications”, *Demokratizatsiya*, c.14/1 (2006): 130.

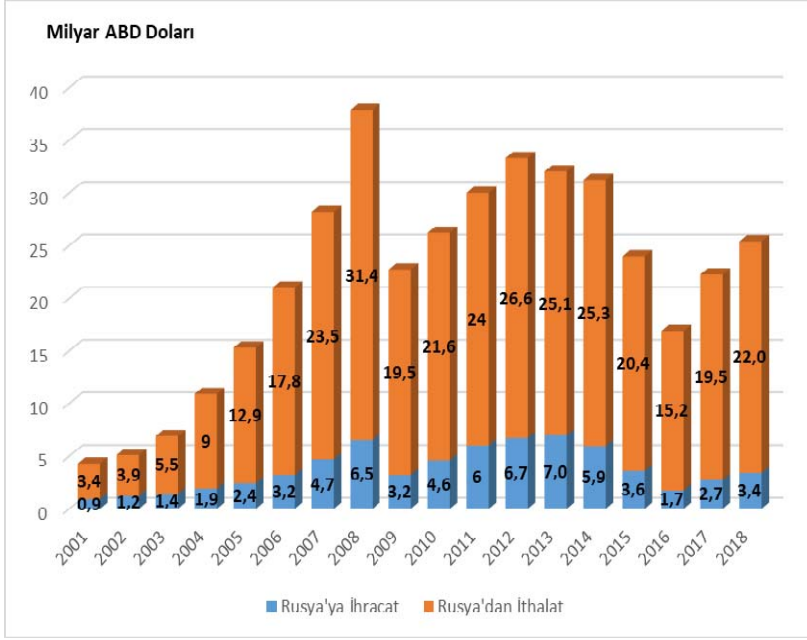
22 Şener Aktürk, “Turkish-Russian Relations after the Cold War (1992-2002)”, *Turkish Studies*, c. 7/3 (2006): 355.

hareketlenmeye şahit olmuştur. Bu çerçevede 2012 yılındaki ticaret hacmi yeniden 2008 yılı rakamlarına yaklaşmıştır. 2014 yılında Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı ülke ekonomisindeki yavaşlama ve Rublenin değer kaybına bağlı olarak ithalatın daralması nedeni ile yüzde 14,6 oranında düşüş kaydetmiştir. Aynı yıl Türkiye'nin Rusya'dan ithalatı ise yüzde 0,01 artmıştır. 2015 yılındaki düşüş ise gerek Rusya ekonomisinin durumu gerekse Türkiye ve Rusya arasında yaşanan "uçak hadisesi"²³ ile ilintili olmuştur. Aynı zamanda 2015 yılında Kırım ve Ukrayna'ya yönelik Rusya müdahalelerinin sonrasında başta AB ülkeleri tarafından Rusya'ya uygulanan ekonomik ambargonun ardından petrol ve emtia fiyatlarının düşmesiyle Rusya'da baş gösteren ekonomik kriz sebebiyle Rusya'nın ihracatında düşüş söz konusu olmuştur. 2016 yılında da ikili ticaretteki düşüş seyri devam etmiştir. 2016 yılında Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı 1.7 milyar ABD dolar (önceki yıla göre yaklaşık yüzde 52 düşüş), Rusya'dan ithalatı ise 15.2 milyar ABD dolar (geçen yılın aynı dönemine göre yaklaşık yüzde 25 düşüş) olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 2016 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi yaklaşık yüzde 30 oranında azalarak 16,9 milyar ABD dolarına düşmüştür. Ancak son iki yılda Türkiye-Rusya ticaret hacminde yeniden artış söz konusu olmuştur. 2017'de Rusya'ya ihracat, yaklaşık yüzde 58 oranında artarak, 2.7 milyar ABD dolarına, Rusya'dan ithalat ise yaklaşık yüzde 29 oranında artarak 19.5 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. 2017 yılı toplam ticaret hacmi bakımından da bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 32 oranında artış gerçekleşmiş ve 22,2 milyar ABD doları olmuştur. 2018 yılına gelindiğinde Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı yüzde 24,4, Rusya'dan ithalatı ise yüzde 12,7'lik artış göstererek, toplam ikili ticaret hacmi 25,4 milyar ABD dolarına ulaşmıştır.

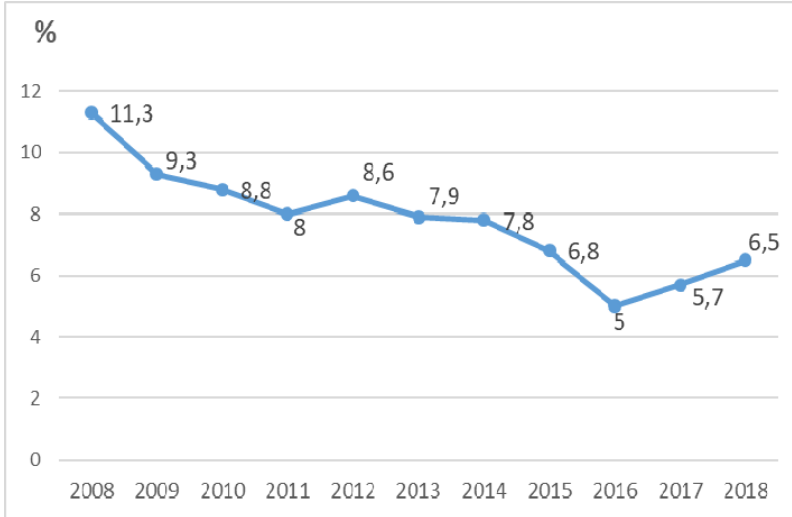
23 Suriye'deki krizin başından itibaren siyasi ve diplomatik alanda Esad rejimine destek veren Rusya, 2015 yılı sonunda Suriye'ye uçak, ağır silahla ve asker sevk ederek iç savaşa doğrudan müdahil olmaya başlamıştır. Bu durumun bir uzantısı olarak 24 Kasım 2015'te bir Rus bombardıman uçağı Suriye sınırındaki mevzileri bombalarken Türkiye sınırlarını geçmesi ve yapılan uyarılara rağmen sınır ihlaline devam etmesi sonucu Türk jetleri tarafından vurularak düşürülmüştür.

Grafik 2 - Türkiye-Rusya Dış Ticareti: 2001-2018

Kaynak: TÜİK verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

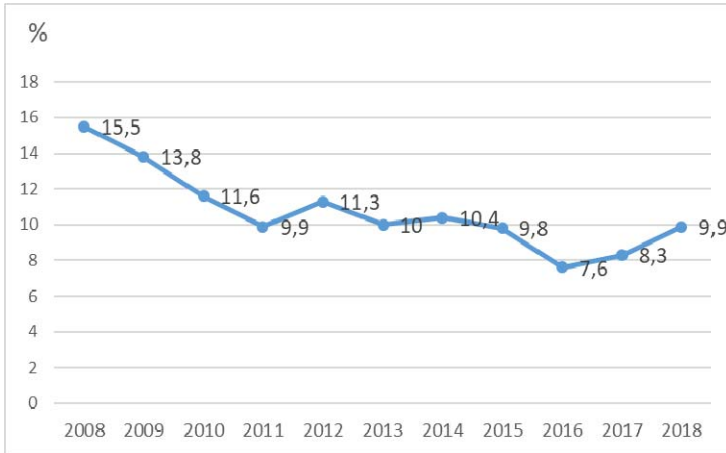
Grafik 3 - Türkiye'nin Toplam Dış Ticaret Hacmi İçerisinde Rusya'nın Payı (%), 2008-2018

Kaynak: TÜİK verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

İki ülke arasındaki dış ticaret hacmine paralel şekilde, Rusya'nın Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmindeki payı da 2000'li yıllar boyunca önemli ölçüde artış göstermiştir. 2008 yılında 11,3 payla maksimuma ulaşan bu oran, 2009 küresel krizi nedeniyle ivme kaybetse de 2014 yılında 7,8 olarak gerçekleşmiş ve Rusya Almanya'dan sonra Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı olmuştur. 2014 yılında iki ülke arasındaki toplam dış ticaret hacminde yaşanan düşüşe rağmen bu ivme yakalanabilmiştir. Üstelik 2014'teki yüzde 7,8'lik oran Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi üzerine iki ülke ilişkilerinde gergin söylemlerin ortaya çıkmasına rağmen gerçekleşmiştir. Kırım'ın ilhakı ilişkilerde gerginliğe neden olmakla birlikte Rusya ve Türkiye arasında derin çatlaklara yol açmamıştır.²⁴ Nitekim krizden kısa bir süre sonra 1 Aralık 2014'te Moskova-Ankara arasında ortak bir doğalgaz boru hattı projesi olan ve Güney Akım'a alternatif olarak öngörülen TürkAkım için girişimler başlamıştır.²⁵ Rusya'nın Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmindeki payı 2015 ve 2016 yıllarında düşüş eğilimine girmiş olsa da, 2017 yılına gelindiğinde tekrar yükselişe geçmiş, 2018 yılında yüzde 6,5'e ulaşmıştır.

Grafik 4 - Türkiye'nin Toplam İthalatında Rusya'nın Payı (%), 2008-2108)

Kaynak: TÜİK verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

24 Hossein Aghaie Joobani-Mostafa Mousavipour, "Russia, Turkey, and Iran: Moving Towards Strategic Synergy in the Middle East?", *Strategic Analysis*, c. 39/2 (2015): 147.

25 Türk Akımı ile ilgili eleştirel bir çalışma için bkz. Younkyoo Kim-Stephen Blank, "The new great game of Caspian energy in 2013-14: 'Turk Stream', Russia and Turkey", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, c.18/1 (2016): 37-55.

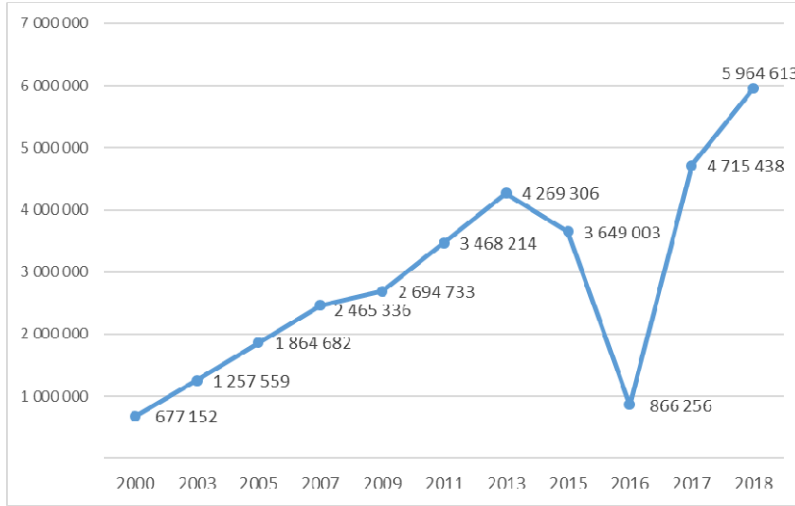

İki ülke arasındaki politik gerginliğin asıl önemli gerekçesi iki ülkenin Suriye krizinin -özellikle krizin ilk yıllarında- farklı pozisyon almaları olmuştur. Ancak Suriye konusunda farklı politikalar izlemeleri Türkiye-Rusya ilişkilerinin bozulmasını beraberinde getirmemiştir. Siyasi meselelerdeki tutum farklılıklarına rağmen iki ülke arasındaki ortak çıkarlar Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiye yön vermiştir. Öte yandan 24 Kasım 2015 tarihindeki “uçak hadisesi” sonrasında Rusya Türkiye’ye karşı bir takım ekonomik tedbirler uygulamaya başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye’den ithal edilen bazı tarım ürünlerine ithalat yasağı konulmuş, gümrüklerde Türk mallarının olağan kontrollerin dışında ayrıca kontrollere tabi tutulması gündeme gelmiştir. Ayrıca Rusya tarafının Türk vatandaşlarının istihdamlarına yönelik bir takım kısıtlamalara gitmesi ve iki ülke arasında geçerli olan vize muafiyet anlaşmasının Rusya tarafından 1 Ocak 2016 tarihinden itibaren tek taraflı olarak askıya alınması gibi uygulamalar iki ülke dış ticaretinin daralmasına neden olduğu gibi, Rusya’daki yatırım ve müteahhitlik hizmetlerinde de durağanlığa yol açmıştır. Ayrıca Moskova’nın Türkiye ziyaretlerini yasaklayarak uçuşları iptal etmesinin sonucu olarak, bir önceki yıl Rus vatandaşlarının en çok ziyaret ettiği ülke olan Türkiye’yi 2015 yılında ziyaret eden Rus sayısı -2012 yılı seviyesindeki- 3,6 milyona gerilemiş, 2016’da ise Rus turist sayısında çok daha ciddi bir düşüş söz konusu olmuştur. Bu bağlamda denilebilir ki, 2015 yılında daha ziyade Rusya’nın ekonomik durumundan kaynaklanan turist sayısındaki düşüş, 2016’da uçak hadisesinin somut etkisiyle artarak devam etmiştir. Dolayısıyla 24 Kasım 2015 tarihinde Türkiye’nin sınır ihlali yapan Rus uçağını düşürmesi sonrası Rusya’nın uyguladığı yaptırımlar en çok turizm alanında yansımaları bulmuştur.

Bununla birlikte, 2017 yılına gelindiğinde uçak hadisesi sonrası ikili ilişkilerdeki gelişmeler söz konusu istatistiğe olumlu bir biçimde yansımış ve Türkiye’yi ziyaret eden Rus sayısı önceki yılları da geçerek zirve yapmıştır. (Bkz. Grafik 5). Bu seyir 2018 yılında da devam etmiş ve Rusya 5.964.613 kişi ile Türkiye’ye en çok ziyaretçi gönderen ülke sıralamasında birinci sırada yer almıştır. Rusya’nın bu alandaki birinciliğini 2019 yılında da sürdüreceği -hatta artarak sürdüreceği- öngörülebilir. Zira 2019 yılı Ocak-Eylül döneminde Rusya

yüzde 16,2 (5.902.774 kişi) ile yine sıralamada birinci olarak yer almaktadır. Rus turistlerin Türk ekonomisine yaptıkları katkının yanı sıra iki ülke arasındaki turizm ilişkileri, Ankara-Moskova arasındaki ekonomik ve kültürel etkileşime de olumlu bir katkı sağlamaktadır. İki ülke arasındaki uçak seferleri bu noktada önemli bir parametreyi oluşturmaktadır. Rusya'nın birçok Rus bölgesine (Moskova, St. Petersburg, Soçi, Ufa, Yekaterinburg, Rostov na Donu, Voronej, Kazan ve Samara) seferler düzenleyen Türk Hava Yolları son olarak 7 Mayıs 2018 tarihinden itibaren İstanbul'dan Krasnodar'a direkt seferler düzenlemeye başlamıştır.

Grafik 5 -Türkiye'ye Gelen Rus Sayısı (Milyon Kişi)

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı verileri baz alınarak hazırlanmıştır

Gerek yaşanan uçak hadisesi nedeniyle Rusya tarafından alınan kararlar gerekse 2015 yılında Rus ekonomisinin yüzde 4 civarında daralması sonucu ikili ticarete de gerileme söz konusu olmuştur. Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 39,6 azalarak 3.591 milyar ABD Dolarına gerilemiş, Rusya'dan yapılan ithalat bir önceki yıla göre yüzde 19.3 azalarak 20.4 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Bunun bir neticesi olarak 2015 yılında Rusya'nın Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmindeki payı 6,8'e düşmüştür. 2016'da ise bu oran yüzde 5 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılına gelindiğinde ise Rusya'nın

Türkiye'nin toplam dış ticaret hacmindeki payı yeniden yükselişe geçmiş (yüzde 5,7), 2018'de ise yüzde 6,5 olmuştur (bkz. Grafik 3). 2018 yılı itibarıyla Rusya'dan yapılan ithalat bir önceki yıla göre yüzde 12,7'lik bir artış göstermiş ve Türkiye'nin en çok ithalat yaptığı ülke konumuna yükselmiştir (Tablo 2). Yine 2018 yılında Türkiye'nin Rusya'ya yönelik ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 24,4'lük artış göstermiş ve Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında Rusya 11. sırada yer almıştır.

Tablo 2 – Türkiye'nin İthalatında ilk 5 ülke

Ülkeler	2015	2016	2017	2018	2018 pay (%)
Çin	28.335	28.021	38.922	56.041	12.5
Hollanda	40.198	29.255	35.611	43.471	9.7
Almanya	15.906	21.258	25.747	34.096	7.6
Belarus	12.428	14.051	18.425	21.820	4.9
Türkiye	11.703	13.698	18.221	21.345	4.8

Kaynak: TÜİK verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

Rusya açısından bakıldığında ise Türkiye önemli bir ticari partner olarak öne çıkmaktadır. Nitekim 2018 yılında Rusya'nın en fazla ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında yüzde 4.8'lik payla beşinci sırada gelmektedir (Tablo 3). TradeMap verilerine göre, Rusya'nın ithalatında ise Türkiye, 2017 verilerine göre on altıncı sırada gelirken, 2018 yılında yüzde 1.8'lik payla on ikinci sıraya yükselmiştir.

Tablo 3- Rusya'nın İhracatı (Milyon ABD Doları)

(Milyon ABD Doları)				
Ülkeler	2017	%	2018	%
Rusya Federasyonu	19.514	8,3	21.990	9,9
Çin	23.371	10,0	20.719	9,3
Almanya	21.302	9,1	20.407	9,1
A.B.D.	11.952	5,1	12.378	5,5
İtalya	11.305	4,8	10.155	4,6
GENEL TOPLAM	233.800	100,0	223.046	100,0

Kaynak: TradeMap

Uçak hadisesinin ardından Türkiye ve Rusya arasındaki siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkiler 2016 yılının Haziran ayına kadar tamamıyla donmuştur.²⁶ 27 Haziran 2016 tarihinde kamuoyuna açıklanan Erdoğan'ın Putin'e hitaben kaleme aldığı bir mektup ilişkilerin seyrinde yeni bir dönüm noktası olmuştur. Moskova, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu mektup yoluyla düşürülen Rus uçağı için özür dilediğini öne sürmüştür.²⁷ Bu girişimin üzerine Putin, Rusya'nın Türkiye'ye seyahat yasağını kaldırdığını açıklamış; diğer yaptırımların da aşamalı olarak kaldırılacağını bildirmiştir. Bu gelişmelerle uyumlu olarak ekonomi alanında, özellikle ticaret ve turizm konularında karşılıklı temas ve görüşmelere başlanmıştır. Bu çerçevede, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) Dışişleri Bakanları Konseyi 34. Toplantısı çerçevesinde 1 Temmuz 2016'da Soçi'yi ziyaret ederek Rus mevkidaşı Sergey Lavrov'la bir görüşme gerçekleştirmiştir.²⁸ Diğer taraftan, 15 Temmuz 2016'da Türkiye'de 'Fettullahçı Terör Örgütü' (FETÖ) tarafından gerçekleştirilen başarısız darbe girişiminin hemen ardından Rusya'nın darbeyi kınaması ve Türkiye'ye verdiği destek, iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesinde önemli bir etken olmuştur. 15 Temmuz'dan kısa bir

²⁶ Mitat Çelikpala-Emre Erşen, "Turkey's Black Sea Predicament: Challenging or Accommodating Russia?", *Perceptions*, c. XXIII/2 (2018): 78.

²⁷ Kremlin: Erdoğan özür diledi', *BBC Türkçe*, 27 Haziran 2016.

²⁸ T.C. Moskova Büyükelçiliği.

süre sonra, Başbakan Yardımcısı Mehmet Şimşek ve Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi 26 Temmuz 2016 tarihinde Moskova'yı ziyaret etmiş ve Rus muhataplarıyla görüşmüştür. Cumhurbaşkanı Erdoğan ise 9 Ağustos 2016 tarihinde St. Petersburg'a bir ziyaret gerçekleştirmiş; bu ziyareti müteakiben iki ülke arasındaki normalleşme Türkiye'nin 24 Ağustos 2016'da başlattığı Fırat Kalkanı Operasyonu ile devam etmiştir. Türkiye'nin operasyonuna Rusya'nın, diplomatik sınırlar içinde verdiği tepki, iki ülkenin normalleşme yönünde önemli mesafe aldığıın işareti olarak görülmüştür.²⁹ Ardından Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin 10 Ekim 2016'da Dünya Enerji Kongresi çerçevesinde Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş, bu ziyaret kapsamında 12 Ekim 2016'de Türkiye-Rusya Hükümetler Arası 14. Dönem Karma Ekonomik Komisyon (KEK) Toplantısı düzenlenmiştir. Toplantıda Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi ve Rusya Federasyonu Enerji Bakanı Aleksandr Novak tarafından KEK protokolü imzalanmıştır. Zeybekçi'nin toplantıdaki sözleri Türkiye-Rusya ekonomik işbirliğinin çarpan etkisine dikkat çekmekte ve ekonomik ilişkilerinin geçmişte yaşanan siyasi görüş ayrılıklarına rağmen ayrı bir kulvarda değerlendirilerek yeni dönemde giderek derinleştirileceğine işaret etmektedir: *“Birbirine rakip iki önemli ekonomi değil, birbirine çok üst düzeyde tamamlama kabiliyetine sahip iki önemli ekonomi... Ülkelerimiz arasında test edeceğimiz dostane ilişkilerin yanında da ekonomik ilişkileri de hızlı bir şekilde geliştireceğiz. 2015 yılı kasım ayında yaşanan talihsiz gelişmeden sonra iki ülke arasında alınan tedbir ve getirilen sınırlamalarla, kısıtlamalarla iki ülke kaybetti, negatif etkilendi yani bunun kazananı olmadı. Bütün gayretimizle Kasım 2015'in öncesine aynı şart ve standartlara dönmek üzere önemli mesafeler kat ettik. Çok büyük bir mesafeyi aştığımızı inanıyorum. Son derece basit birkaç konu ile de bunu tamamen aşacağız.”*³⁰ Söz konusu KEK mekanizması 2017 yılında da işletilmiş ve 21 Ekim 2017 yılında KEK 15. Dönem Toplantısı gerçekleştirilmiştir. Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan Cumhuriyeti'nin başkenti Kazan'da yapılan KEK Toplantısı sonrasında basın

---

29 Fatih Özbay, “Krizden normalleşmeye Türkiye-Rusya İlişkileri”, *AlJazeera Turk*, 6 Aralık 2016.

30 “Novak ve Zeybekçi KEK protokolünü imzaladı”, *Sputniknews*, 12 Ekim 2016.

mensuplarının sorularını yanıtlayan Rusya Enerji Bakanı Aleksandr Novak, Türkiye-Rusya ekonomik ilişkilerinde lokomotif sektör olan enerji konusunda da görüşmeler yapıldığını ve toplantıda TürkAkım doğalgaz boru hattı projesinin de etraflıca ele alındığı belirtmiştir.³¹

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasında karşılıklı ticaretin kolaylaştırılmasına ilişkin olarak oluşturulan mekanizmalar da, iki ülke ilişkilerinde ekonomik önceliklere verilen önemi doğrulamaktadır. Bu bağlamda, Türkiye ile Rusya arasında 2008’de hayata geçirilen basitleştirilmiş Gümrük Hattı uygulaması kapsamında Türk ihracatçılar kolaylaştırılmış gümrük işlemleri ve gümrük muayenesinden muafiyet gibi kolaylıklardan faydalanabilmektedir. Yine 6 Ağustos 2009 tarihinde Putin’in Türkiye’yi ziyareti esnasında iki ülke gümrük idaresi başkanları tarafından imzalanan Mutabakat Zaptı da iki ülke ticareti açısından önemli bir belgedir. Bu zapt sayesinde, Türk menşeli ve/veya Türkiye’den sevk olunan ürünlerin Rus gümrüklerinde uzun süre (yaklaşık bir yıl) beklemesine yol açan tam tespit uygulaması 17 Ağustos 2009 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca bu mutabakat zaptı ile, Türk ihraç ürünlerine yönelik üçüncü ülkelerden farklı, negatif ayrımcılık içeren bir uygulama yapılmayacağı da hükme bağlanmıştır.

Diğer taraftan, Türkiye ve Rusya arasındaki ticari ilişkilerin Avrupa Birliği’nin Ukrayna olayları nedeniyle Rusya’ya uyguladığı yaptırımların sürmesinden olumlu bir biçimde etkilendiği gözlemlenmektedir. 18 Mart 2014’de Rusya’ya ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlayan Avrupa Birliği, son olarak 150 kişi ve 38 şirkete yönelik ekonomik yaptırımları ve vize yasağını 15 Eylül 2018 tarihine kadar uzatmıştır. Bu konjonktürde Rusya’nın Avrupa’ya petrol ihracatının düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Türkiye’nin Rusya ile ticari ilişkilerinde ise enerji kaynakları önemini giderek arttırmaktadır.

2.1. İlişkilerde Enerji Ticareti Boyutu

1984’te imzalanan anlaşma ile 1987 yılında başlayan ve yılda 6 milyar m3 olan Rusya’dan doğalgaz alımının, 1997’de imzalanan anlaşmayla 2002’den

---

31 “Rusya Enerji Bakanı Novak: Türkiye ile bütün kısıtlamaların kaldırılması konusunda anlaşık”, *Anadolu Ajansı*, 21 Ekim 2017.

itibaren 8 milyar m³ daha artırılması hususunda mutabakata varılmıştır. Yine 1997 yılında imzalanan ve alınan doğalgazın 16 milyar m³ daha artırılmasına karar verilen bir anlaşma ile hayata geçirilmesi kararlaştırılan doğal gaz projesi ‘Mavi Akım’, 2003’te fiilen kullanıma açılmış, böylelikle iki ülke enerji işbirliği noktasında daha da yakınlaşmıştır. 2005 yılında resmi açılışı yapılan ve Karadeniz’in altından boru döşenerek gerçekleştirilen 1.250 km uzunluğundaki Mavi Akım projesi, Rusya kıyısındaki Djubgi’den Samsun ve Ankara’ya ulaşmaktadır.³²

Rusya, Türkiye için 1984 yılından beri önemli bir petrol ve doğalgaz enerjisi tedarikçisi iken, Türkiye de Rusya için iyi bir enerji alıcısı olmasının ötesinde Rus ve Hazar doğalgazının Yunanistan, İspanya, İtalya gibi Avrupa ülkelerine hatta Kuzey Afrika ülkelerine ulaştırılmasında ayrıca önemli bir transit koridorudur.³³ Bu anlamda Rusya açısından Türkiye alternatif bir geçiş koridoru olarak güzergâh çeşitlendirmesinde önemli bir partnerdir. 1997 yılı sonundan itibaren gündeme gelen Mavi Akım’ın 2003 yılında fiili olarak devreye girmesi ikili ilişkilerdeki enerji boyutunu daha ileriye taşımıştır. Yine, Rusya’nın doğalgazda taahhüt ettiği indirimden yararlanmaması nedeniyle Türkiye’nin askıya aldığı ve yaşanan uçak hadisesiyle de gündemden düşen TürkAkım projesinin, iki ülke ilişkilerinin rayına girmesi ile Ekim 2016’da imzalanması da ilişkilerde enerji parametresinin artarak devam edeceğine işaret etmektedir. Bunlara ilaveten iki ülke arasında 12 Mayıs 2010’da gerçekleştirilen ilk Üst Düzey İşbirliği Konseyi (ÜDİK) toplantısı sırasında Mersin-Akkuyu nükleer enerji santrali projesiyle, Türkiye ve Rusya arasında o tarihe kadar petrol ve doğalgaz odaklı gelişen enerji işbirliğinin nükleer enerjiyi de içerecek biçimde genişletilmesi ciddi bir dönüm noktasını teşkil etmiştir.

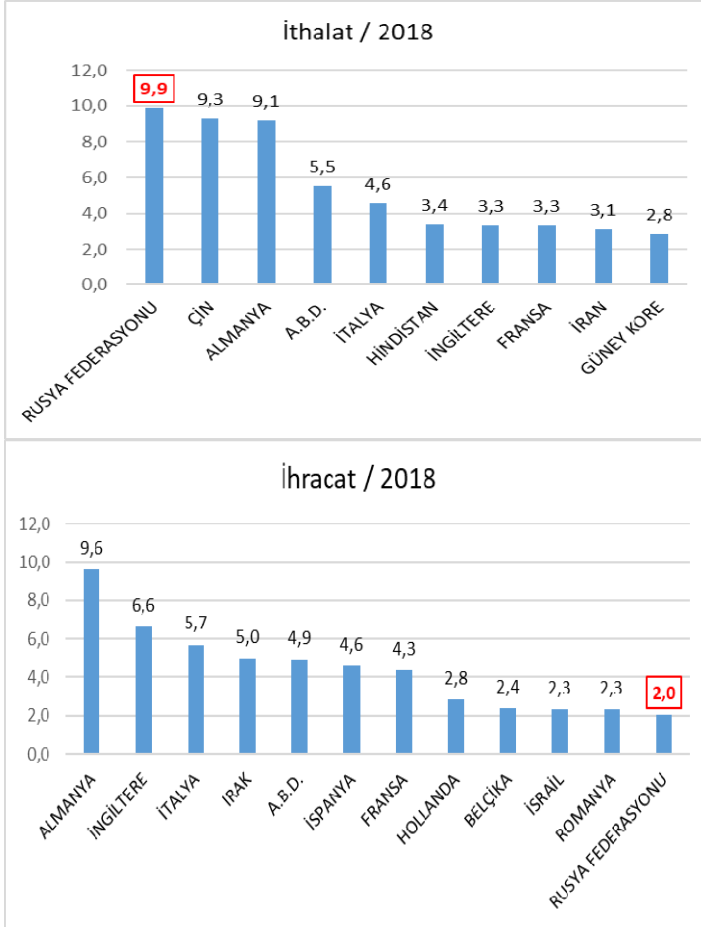
İki ülke ticaret ilişkilerinin 1990’lı yıllarda görece dengeli bir seyir izlemesine rağmen, 2000’li yıllardan itibaren makasın giderek Rusya lehine bir biçimde açıldığı gözlemlenmektedir (Bkz. Grafik 7). Nitekim 2018 yılı itibariyle Rusya Federasyonu, Türkiye’nin ihracatında on ikinci sırada, ithalatında ise ilk

32 Warhola-Mitchell, “The Warming of”, 130.

33 Suat Kiniklioğlu-Valeriy Morkva, “An anatomy of Turkish–Russian Relations”, *Southeast European and Black Sea Studies*, c. 7/4 (2007): 540.

sırada yer almaktadır (Bkz. Grafik 6). Bu durum genel anlamda Rusya'dan yapılan ithalatın büyük ölçüde enerji esaslı olmasından kaynaklanmaktadır. Öncelikle, 1997'de imzalanan Mavi Akım hattından 2003 yılından itibaren doğalgaz tedarik edilmesi sonucu, Rusya'dan ithal edilen doğalgaz miktarında yaşanan dikkate değer artış nedeniyle Türkiye'nin gaz faturası da artmıştır. Öte yandan Türkiye'nin en önemli enerji tedarikçilerinden Rusya'ya ödediği faturanın artmasında 2002 yılından sonra artış gösteren enerji fiyatları da etkili olmuştur.

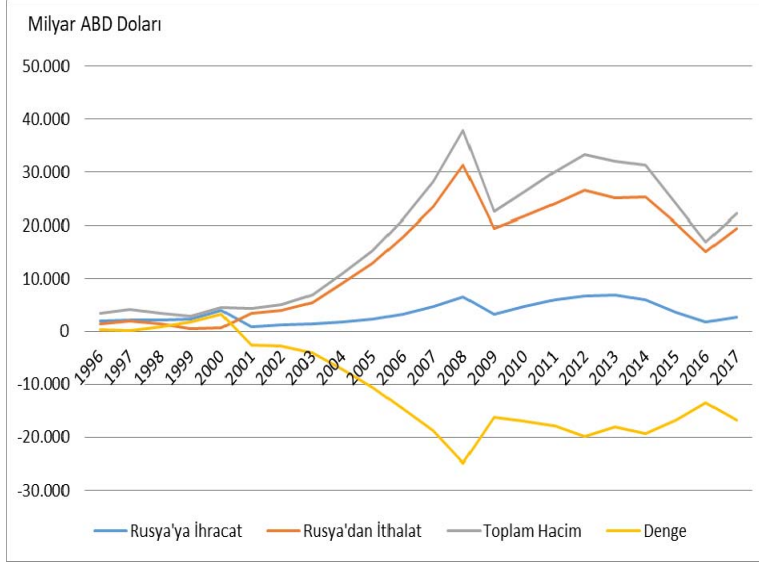
Grafik 6 – 2018 Yılı itibariyle Türkiye'nin En Büyük Ticaret Ortakları (Pay , %)

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı verileri baz alınarak hesaplanmıştır.

Grafik 7 - Türkiye-Rusya Arasındaki Ticaret Hacmi (1996-2017)

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

Boru hatları ile yapılan dünya doğalgaz ticaretinin yaklaşık yüzde 30'unu üstlenen Rusya, dünya ihracatında ilk sırada yer almaktadır. Aşağıdaki Tablo 4'ten de görüleceği üzere, 2015 ve 2016 yıllarında olduğu gibi 2017 yılında da Türkiye Rusya'nın doğalgaz ihracatında Almanya'dan sonra ikinci büyük doğalgaz alıcısı olarak öne çıkmaktadır. 2018 yılında bu oran 10.2'ye düşmüş ve Türkiye, Almanya ve İtalya'nın ardından Rusya'nın en büyük üçüncü doğalgaz pazarı olmuştur. Dolayısıyla Türkiye-Rusya arasındaki karşılıklı bağımlılık asimetrik bir yapı arz etmekle birlikte, Türkiye'nin de Rusya açısından önemli bir hidrokarbon enerjisi alıcısı olması hasebiyle önemli bir partner olduğu açıkça görülmektedir.

Tablo 4 - Rusya Federasyonu'nun (Boru Hatları ile) Doğalgaz İhracatı (Milyar m3)

	2015	2016	2017(*)	2018	2017 pay (%)	2018 pay (%)
Almanya	45,2	46,0	48,5	55,3	22,5	24,8
Türkiye	26,6	23,2	27,6	22,8	12,8	10,2
İtalya	24,0	22,7	22,3	25,4	10,4	11,4
Hollanda	2,3	14,7	8,6	7,4	4,0	3,3
Fransa	9,5	10,5	11,5	8,9	5,3	4,0
RF Toplam	194,2	202	219,7	223,0	100,0	100,0
Dünya Toplam	704,1	737,5	740,7	805,4	29,7	27,7

(*) Sıralama 2017 yılı verilerine göre yapılmıştır.

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy Reports (2016-2017-2018-2019)

Türkiye'nin enerji jeopolitiğinde petrol ve doğalgaz kaynaklarının temini açısından farklılık görülmektedir. Şöyle ki, Tablo 5'ten de izleneceği üzere, son üç yıl petrol ithalinde (toplam ithalatın yaklaşık yüzde 60'ı) Rusya, İran ve Irak ile görece olarak dengeli sayılabilecek üçlü bir yapı söz konusudur. Bu durum kaynak ülkede sevkiyatta yaşanabilecek olası bir sıkıntıya karşı diğer kaynak ülke/ülkelerden hareket serbestliği sağlayan daha dengeli bir tedarik zinciri olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte özellikle 2018 yılında Irak'tan yapılan petrol ithalatının azalırken Rusya'dan yapılan petrol ithalatının artış gösterdiği dikkat çekmektedir.

Tablo 5 - Ülkeler Bazında Türkiye'nin Petrol İthalat Miktarları ve Payları (2016-2018)

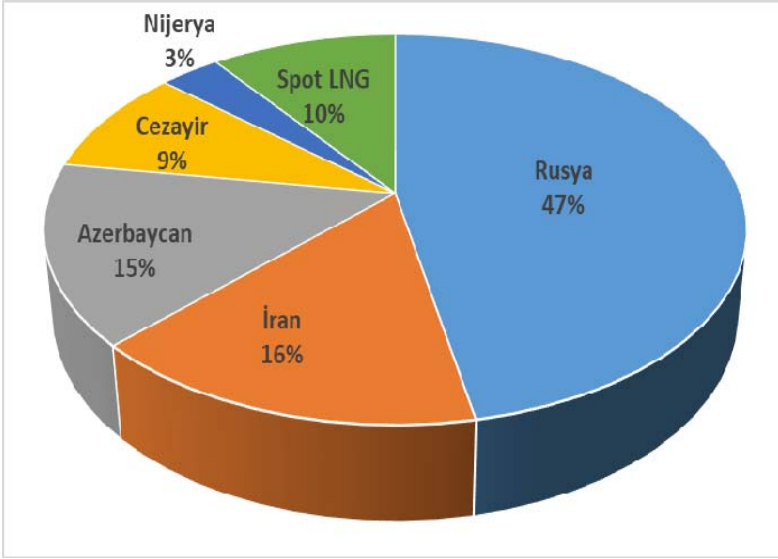
Ülke	2016		2017		2018 (*)	
	Miktar (ton)	Pay (%)	Miktar (ton)	Pay(%)	Miktar (ton)	Pay (%)
Rusya	7.764.158	19,4	7.026.314	17,7	9.758.156	25,21
İran	6.939.097	17,3	5.587.624	14,1	7.109.531	18,37
Irak	9.251.528	23,1	11.409.810	28,8	6.613.429	17,08
Toplam	40.064.001	100,0	39.637.998	100	38.711.455	100

(*) Sıralama 2018 yılı verilerine göre yapılmıştır.

Kaynak: EPDK Petrol Piyasası Yıllık Sektör Raporları verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

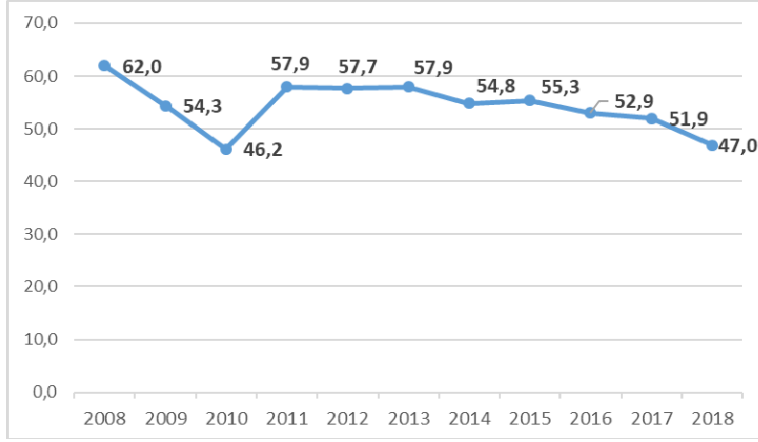
Yıllar itibariyle artan enerji ihtiyacı dolayısıyla giderek artış gösteren doğalgaz ithalatında ise, daha dengesiz bir yapı mevcuttur. Hem Grafik 8 hem de 2005-2018 yılları arasında gerçekleşen doğalgaz ithalat miktarları kaynak ülke bazında gösteren Tablo 7 doğalgazda Rusya'ya olan bağımlılığa açıkça işaret etmektedir. 2018 yılına gelindiğinde de bu tablo sürmektedir; en fazla doğalgaz ithalatı yüzde 47'lik payla Rusya'dan yapılmıştır. Bununla birlikte, Tablo 6'dan izleneceği üzere, doğalgaz ithalatında Rusya'nın payı yıllar içerisinde giderek azalma eğilimi göstermektedir. Bu demektir ki Rusya'ya doğalgaz ithalatındaki bağımlılık görece azalmaktadır.

Grafik 8 - 2018 Yılı Kaynak Ülkeler Bazında Türkiye'nin Doğalgaz İthalatı (%)

Kaynak: EPDK Doğalgaz Piyasası 2018 Yılı Sektör Raporu verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

Tablo 6 - Türkiye'nin Rusya'dan Doğalgaz İthalatının Toplam Doğalgaz İthalatı İçerisindeki Payının Yıllara Göre Seyri (% , 2008-2018)

Kaynak: EPDK Doğalgaz Piyasası 2018 Yılı Sektör Raporu verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

2015 yılı Kasım ayında Suriye sınırında Rusya ile yaşanan “uçak hadisesi” özellikle doğalgaz tedarikinde kaynak çeşitliliğinin Türkiye için hayati bir gereklilik olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu kriz Rusya'nın mevcut durumda Türkiye'nin enerji denklemi içindeki baskın konumunu dengelemeye yönelik stratejik adımların atılmasını beraberinde getirebilir. Bu durumda diğer bölge ülkeleri ile doğalgaz konusunda kurulabilecek işbirliklerinin hız kazanabileceği öngörülebilir. Nitekim bunun ilk somut işareti Katar ile verilmiştir. Türkiye krizden kısa bir süre sonra Katar'la gerçekleştirilen ilk YDSK Toplantısı ile eşzamanlı olarak sıvılaştırılmış doğalgazı (LNG) anlaşması imzalamıştır.³⁴ Ayrıca Davutoğlu'nun 3-4 Aralık 2015 tarihli Azerbaycan ziyaretinde Azerbaycan'ın nakliye bedellerinin toplamında yüzde 40 indirim yapması gündeme gelmiştir.³⁵ Buna ilaveten heyetler arası görüşmede, Azerbaycan tarafı Abşeron sahasındaki ilave doğalgazını ilerleyen dönemde Türkiye üzerinden sevk etmek istediklerini ifade etmişlerdir.³⁶ Yine aynı görüşmelerde taraflar TANAP'ın planlandığı gibi 2018'de değil daha erken bir

³⁴ “Katar’la doğalgaz anlaşması”, *Al Jazeera Turk*, 2 Aralık 2015; “Katar’la doğalgazda anlaşıldı”, *CNN Türk*, 2 Aralık 2015.

³⁵ “Azerbaycan’dan Türkiye’ye yüzde 40 indirim”, *Hürriyet*, 7 Aralık 2015.

³⁶ “Azeri gazı sinyali”, *Milliyet*, 3 Aralık 2015.

tarihte gerçekleşmesi için mutabakata varmışlardır.³⁷ Tüm bu alternatif arayışlarına rağmen Rusya'nın Türkiye için doğalgaz temininde en önemli ülke olmaya devam etmesi muhtemeldir.

Tablo 7 - 2005-2018 Yılları Türkiye'nin Doğalgaz İthalat Miktarları (milyon Sm³)

Yıllar	Rusya	İran	Azerbaycan	Diğer (Cezayir, Nijerya ve diğer LPG)	Toplam
2005	17.524	4.248	0	4.799	26.571
2006	19.316	5.594	0	5.311	30.221
2007	22.762	6.054	1.258	5.768	35.842
2008	23.159	4.113	4.580	5.498	37.350
2009	19.473	5.252	4.960	6.171	35.856
2010	17.576	7.765	4.521	8.174	38.036
2011	25.406	8.190	3.806	6.472	43.874
2012	26.491	8.215	3.354	7.862	45.922
2013	26.212	8.730	4.245	6.082	45.269
2014	26.975	8.932	6.074	7.281	49.262
2015	26.783	7.826	6.169	7.649	48.427
2016	24.540	7.705	6.480	7.628	46.353
2017	28.690	9.251	6.544	10.765	55.250
2018	23.642	7.863	7.527	11.329	50.361

Kaynak: EPDK Doğalgaz Piyasası Yıllık Sektör Raporları baz alınarak hazırlanmıştır.

Öte yandan enerji konularının dış politikasının önemli bir parametresini oluşturduğu Rusya için gerek enerji gelirlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak

³⁷ "SOCAR: TANAP'ta kaybedilecek zaman yok!", *Enerji Haber*, 7 Aralık 2015.

gerekse Avrupa doğalgaz piyasasındaki tekel konumunu devam ettirmek hayati bir öncelik olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Avrupa ülkeleri açısından Rus doğalgazına alternatif olma potansiyelini haiz olan Doğu Akdeniz'deki doğalgaz rezervleri ve bu gazın Avrupa'ya taşınması için öngörülen Güney Gaz Koridoru Rusya için ciddi bir önem taşımaktadır. Bu nedenle Rusya, kendi menfaatleri doğrultusunda hem Doğu Akdeniz'deki enerji projelerine dâhil olmaya hem de kıyıdaş ülkelerle ikili ilişkiler geliştirmeye yönelmektedir. Rusya Federasyonu menşeli Lukoil şirketi, Doğu Akdeniz'de Mısır'ın egemenlik alanında olan ZOHR sahasının yüzde 30'unu satın alırken, Novatek adlı şirket ise Lübnan'da ENI ve Total şirketleri ile birlikte rezerv arama çalışmalarına yönelik bir konsorsiyum kurmuştur. Bunlara ilaveten, Suriye'nin kıyı kesiminde 25 yıllık sondaj hakkının Rus enerji şirketlerine ait olduğunu da hatırlamak gerekmektedir. Rusya aynı zamanda bölgedeki bir diğer kilit aktör olan İsrail ile de enerji alanındaki işbirliğini geliştirerek Tamar ve Leviathan sahalarındaki doğalgazın bir kısmını LNG olarak Avrupa yerine, Doğu Asya pazarına ihraç etmeyi planlamaktadır.³⁸ Ancak; bir taraftan ExxonMobil gibi enerji alanındaki önemli bir aktörün ABD 6. Filosunun desteğiyle bölgede sondaj faaliyetlerine başlaması, diğer taraftan ABD'nin desteklediği Doğu Akdeniz Gaz Forumu³⁹ gibi gelişmeler Rusya'nın Doğu Akdeniz'deki enerji politikalarını dengeleyici unsurlar olarak öne çıkmıştır. Bu durum aynı zamanda bölgede ülkelerinden Suriye ve Lübnan'la birlikte Türkiye'nin de denklem dışına itilmesine yol açmıştır. Ancak Türkiye Kıbrıs'ın doğal kaynakları üzerinde sadece Kıbrıslı

---

38 Mehmet Cem Demirci, "Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyeti Rusya ile ilişkilerini nasıl etkiler?", *Euronews*, 10 Mayıs 2019.

39 2019 yılının Ocak ayında Kahire merkezli olarak kurulan Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun iştirakçileri, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), Yunanistan, İsrail, İtalya, Ürdün, Filistin ve Mısır'dır. Mısır Enerji ve Petrol Bakanı, forumun amacını şöyle ifade etmiştir: "Mevcut olan enerji kaynaklarından faydalanmak ve gelecekteki yeni kaynak keşiflerini karşılamak için daha fazla altyapı seçeneği geliştirmek." Forumun İkinci Enerji Bakanları Toplantısı 25 Temmuz 2019 tarihinde Kahire'de gerçekleştirilmiştir. Forumun, uluslararası hukuka uygun uluslararası bir örgütlenme seviyesine yükseltilmesi taahhüdünün verildiği bu toplantıya, ABD Enerji Bakanı Rick Perry, AB Komisyonu adına Dominique Rostri ile Fransa ve Dünya Bankasından bazı temsilciler de katılım sağlamışlardır. Forumun bir sonraki toplantısının Ocak 2020'de Kahire'de yapılması kararlaştırılmıştır. Bkz. "Doğu Akdeniz Gaz Forumu, bakanlar düzeyinde toplandı", *Anadolu Ajansı*, 25 Temmuz 2019.

Rumların değil Kıbrıslı Türklerin de hakkı olduğu iddiasından hareketle, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'nin ruhsat verdiği alanlarda petrol ve doğalgaz arama çalışmalarına başlamıştır. Türkiye'nin bu angajmanı karşısında AB'nin Türkiye'ye yaptırım kararı alması⁴⁰ ve ABD tarafından yapılan açıklamalar⁴¹ Doğu Akdeniz'deki gerginliğin artabileceğine işaret etmektedir. Bu konuda Türkiye Rusya'nın desteğini alacak gibi görünmektedir. Zira Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye yaptırım uygulama kararı alması üzerine, Rusya Dışişleri Bakanlığı sözcüsü söz konusu yaptırımları desteklemediklerini açıklamıştır.⁴²

Türkiye-Rusya Yatırım İlişkileri

Rusya'ya yönelik Türk yatırımları, 1998 yılında Rusya'da yaşanan ekonomik krizin ardından artış göstermiştir. Rublenin yüzde 75 oranında devalüe edilmesi sonucu Rusların satın alma gücünün olumsuz etkilenmesi ve ayrıca uygulamaya konulan ithal ikameci politikalar nedeniyle, Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na yönelik ihracatında bir takım zorluklar ortaya çıkmış ve bu durum Türk firmalarının Rusya'ya ihracat yapmak yerine doğrudan yatırım yapmalarına yol açmıştır. Bu durumun bir uzantısı olarak, Rusya ile 15 Aralık 1997 tarihinde imzalanan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması (YTKT) Anlaşması, daha fazla ertelenmeden 17 Mayıs 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁴³ Söz konusu anlaşma Rusya'dan Türkiye'ye yönelik doğrudan yatırımlarda da artış sağlamıştır. Nitekim 1995-1998 döneminde Rusya'dan Türkiye'ye gelen doğrudan yatırımlar sadece 12,5 milyon dolarken 2011 sonrasında özellikle enerji sektöründe olmak üzere ciddi oranda artırmıştır.

UNCTAD Dünya Yatırım Raporu'na⁴⁴ göre küresel ölçekte Rusya 2017 yılında dünyadaki en çok yatırım çeken 14'üncü ülke iken, Türkiye (11.478

---

40 "Doğu Akdeniz - AB'den Türkiye'ye yaptırım kararı: Üst düzey temaslar ve Hava Taşımacılık Anlaşması müzakereleri askıya alınacak", *BBC Türkçe*, 16 Temmuz 2019.

41 "ABD'den Türkiye'ye Doğu Akdeniz eleştirisi", *Deutsche Welle Türkçe*, 5 Ekim 2019.

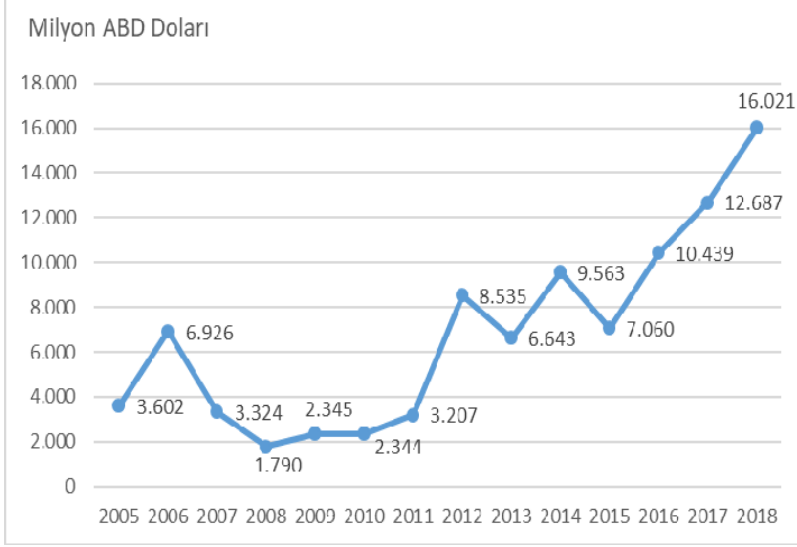
42 "Rusya Dışişleri: AB'nin Türkiye'ye yaptırım kararını desteklemiyoruz", *Sputnik News*, 16 Temmuz 2019; "Rusya'dan AB'ye Türkiye çıkışı! 'Kabul edilemez'", *Akşam*, 18 Temmuz 2019.

43 DEİK Türk-Rus İş Konseyi, *Türkiye-Rusya Federasyonu Ticari ve Ekonomik İlişkileri*, Nisan 2013.

44 UNCTAD World Investment Report 2019, son güncelleme 19 Ağustos, 2019, https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf.

milyar ABD Dolarla) bir önceki yıla göre üç basamaklık bir gerilemeyle dünyadaki en çok yatırım çeken 26'ncı ülke olmuştur. 2018 yılına gelindiğinde Rusya yüzde 48,6'lık ciddi bir düşüşle 20'inci sıraya gerilerken, Türkiye ise yüzde 12, 8'lik artışla (12.944 milyar ABD Dolar) 21'inci sıraya yükselmiştir.

Grafik 9 - Rusya'da Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımları (Milyon ABD Doları) (*)

(*) Yabancı ortaktan kullanılan kredileri içeren "Diğer Sermaye" kalemi hariçtir.

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

Aşağıdaki Tablo 8'den de izleneceği üzere, 2014 yılında Türkiye'ye uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin ülkelere göre dağılımında Rusya yüzde 8,4 ile dördüncü sırada iken, 2015 yılında İspanya, ABD ve Lüksemburg'un ardından yüzde 6,3 oranla yedinci sırada yer almaktadır. Rusya'dan Türkiye'ye gelen doğrudan yatırımlar 2017 yılında 719 milyon dolar azalmış, 2018 yılında da 10 milyon doların altında kalmıştır.

Tablo 8- Rusya'dan Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişleri 2014-2015 (Milyon ABD Dolar)

2014				2015			
Sıra	Ülke	Sermaye Girişi	ay (%)	Sıra	Ülke	Sermaye Girişi	ay (%)
1	Hollanda	2.016	3,5	1	İspanya	2.178	18,4
2	İngiltere	1.051	2,3	2	ABD	1.568	13,2
3	Azerbaycan	884	0,3	3	Lüksemburg	1.263	10,7
4	Rusya	723	8,4	4	Hollanda	1.188	10
5	Almanya	601	7	5	Azerbaycan	786	6,6
6	Lüksemburg	528	6,2	6	Belçika	753	6,4
7	İtalya	488	5,7	7	Rusya	747	6,3
8	ABD	334	3,9	8	İngiltere	596	5
9	Fransa	281	3,3	9	Çin	451	3,8
10	Japonya	257	3	10	Almanya	387	3,3
Toplam		8.576	100	Toplam		11.858	100

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası verileri baz alınarak hazırlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) verilerine göre, Türkiye’de 2015 yılında; şirket kuruluşu, şube kuruluşu veya hisse devri yoluyla 131 adet şirket Rusya sermayeli olmuştur. Genel toplamda ise, 1.961 adet ile Rusya, Türkiye’de en çok uluslararası sermayeli şirkete sahip 6’ncı ülke konumundadır.

Tablo 9 - Rusya'dan Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Şirket Sayıları (2015 Yılı)

Sıra	Ülke	Toplam Şirket Sayısı*	Türkiye'ye Yapılan Uluslararası Doğrudan Yatırımlar** (Milyon ABD Doları)	Dünya Genelinde Ülke Dışına Yapılan Uluslararası Doğrudan Yatırımlar*** (Milyon ABD Doları)	Pay (%)
1	İspanya	613	2.178	34.586	6,3
2	ABD	1.627	1.568	299.969	0,5
3	Lüksemburg	433	1.263	39.371	3,2
4	Hollanda	2.591	1.188	113.430	1,0
5	Azerbaycan	1.796	786	3.260	24,1
6	Belçika	562	753	38.547	2,0
7	Rusya	1.961	747	26.558	2,8
8	İngiltere	2.910	596	-61.441	-1,0
9	Çin	755	451	127.560	0,4
10	Almanya	6.491	387	94.313	0,4

Kaynaklar: * T.C. Ticaret Bakanlığı (Geçici Veriler)

** Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

*** UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü)

Rusya'daki Türk iş çevrelerinin yatırımları finans, sigorta, gayrimenkul faaliyetleri ve toptan ve perakende ticaret alanlarında yoğunlaşmaktadır. Enka, Koç, Kale Grubu, Zorlu Grubu, Efes, Şişecam, Eczacıbaşı gibi büyük ölçekli kuruluşların yanı sıra

küçük ve orta ölçekli firmaların da Rusya’da yatırımları bulunmaktadır.⁴⁵ Özellikle inşaat sektörü Türkiye’nin Rusya karşısında avantajlı konumda olması hasebiyle ayrıca önemlidir.⁴⁶ Türkiye’deki Rus yatırımları ise yakın geçmişe kadar hizmet sektörüne yönelmişken, iki ülke arasındaki yatırım işbirliği alanları özellikle son yıllarda genişleme eğilimi göstermektedir. Rus yatırımları, öncelikli olarak turizm, hizmet sektörü, enerji işleme ve enerji depolama alanlarında yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede mobil iletişim, nükleer de dahil olmak üzere enerji, demir-çelik endüstrisi gibi yeni işbirliği alanları öne çıkmaktadır. Türkiye’de Rus şirketleri başta baraj yapımı ve doğalgaz altyapısının inşası olmak üzere önemli görevler üstlenmişlerdir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın, Moskova’da gerçekleştirilen Türkiye-Rusya 8. ÜDİK toplantısında belirttiği üzere Rusya’nın Türkiye’de 10 milyar ABD Dolarının üzerinde yatırımı bulunmaktadır.⁴⁷ Mersin Akkuyu Nükleer Enerji Santrali’nin kurulması, Deriner Barajı ve Hidroelektrik Santrali için *Technostroyexport* A.Ş. konsorsiyumunun kurulması Rus firmalarının Türkiye’de gerçekleştirdikleri en önemli projeleri arasındadır. Nitekim 2015 yılında Rusya tarafından gerçekleştirilen 747 milyon ABD Doları tutarındaki doğrudan yatırımın tamamına yakını Akkuyu Nükleer A.Ş.’de gerçekleştirilen sermaye artışına istinaden transfer edilmiştir.

İki ülke yatırım ilişkilerinin geliştirilmesi açısından 9 Ekim 2016’da Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi ve Rusya Ekonomik Kalkınma Bakanı Aleksey Ulyukaev’in imzaladıkları Türkiye ve Rusya arasında ortak yatırım fonu kurulmasına ilişkin ortak bildiri önemli bir kilometre taşını oluşturmaktadır. Söz konusu bildiriye istinaden Türkiye Varlık Fonu (TVF) ile Rusya Doğrudan Yatırım Fonu (RDIF) tarafından ortak bir yatırım platformu olarak 2019 yılının sonunda taraflar imzalanması öngörülen sözleşme ile kurulacak olan Türkiye-Rusya Yatırım Fonu (RTIF) ikili ekonomik bağları güçlendirmeyi ve iki ülke

---

45 Natalia Ulchenko, “What Is So Special About Russian–Turkish Economic Relations?”, *Russian Analytical Digest*, 125 (2013): 8.

46 Duygu Bazoğlu Sezer, “Turkish-Russian Relations: The Challenges of Reconciling Geopolitical Competition with Economic Partnership”, *Turkish Studies*, c.1/1 (2000): 74.

47 “Erdoğan: Türkiye’de yatırım yapmak isteyen Rus firmalarına her türlü kolaylığı sağlayacağız”, *Sputnik News*, 8 Nisan 2019.

arasındaki yatırım akışını artırmayı hedeflemektedir.⁴⁸ İlk etapta hayata geçirilecek ortak projelere 200 milyon Euro kaynak ayrılan fonun toplam büyüklüğü ise 900 milyon Euro olarak belirlenmiştir.⁴⁹

Türkiye ve Rusya arasındaki finans ve bankacılık alanındaki işbirliğinin geliştirilmesi de ikili ilişkilerde önemli bir açılım noktası teşkil etmektedir. 4 Mart 2011 tarihinde imzalanan Türkiye – Rusya XI. Dönem Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) Protokolü uyarınca iki ülke merkez bankaları yetkilileri başkanlığında “Türk-Rus Bankacılık ve Finans Alanında İşbirliği Çalışma Grubu” oluşturulmuştur. Karşılıklı muhabir bankacılık ilişkilerinin geliştirilmesi, bankacılık ve finans sektörlerinde yatırımların gerçekleştirilmesi ile ticari işlemlerde yerel paraların kullanılması için elverişli şartların oluşturulması yönünde çalışmalarını yürüten Grubun 8. Toplantısı 20-21 Haziran 2018 tarihlerinde Rusya Merkez Bankasının ev sahipliğinde Kaliningrad’da gerçekleştirilmiştir.⁵⁰ Toplantıda alınan kararların ardından 14 Ağustos 2018 tarihinde İstanbul’da Türk ve Rus bankaları arasında işbirliğinin geliştirilmesine yönelik TCMB ve Rusya Merkez Bankası yetkilileri tarafından yönetilen ve ticari, yatırım ve katılım bankaları temsilcilerinin de katıldığı bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda iki ülke arasındaki bankacılık ilişkilerinde yaşanan sorunlar ve sorunlara ilişkin çözüm önerileri derinlemesine tartışılmış ve yeni iş birliği olanakları değerlendirilmiştir. Bahsekonu çalışma grubu mekanizması ve bunların uzantısı olan toplantılar iki ülke bankacılık ve finans işbirliğinde somut uygulamaların ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Nitekim Türkiye’deki yaygın olan ödeme şemalarına Rus ödeme sistemi ‘Mir’ kartı da eklenmiştir. Rusya Federasyonu Merkez Bankası’nın, Türkiye’deki iki bankayla Rus ‘Mir’ ödeme sistemi kartlarının desteklenmesi ile ilgili çalışmaların sürdüğü yönündeki açıklamasından kısa bir süre sonra İş Bankası’nın, Rusya’nın ulusal

---

48 ‘Türkiye-Rusya Yatırım Fonu’ndan projelere 1 milyar ABD doları’, *Dünya*, 21 Nisan 2018.

49 “Türkiye ve Rusya’dan ortak yatırım fonu”, *Dünya*, 8 Nisan 2019.

50 “Türk-Rus Bankacılık ve Finans Alanında İşbirliği Çalışma Grubu 8. Toplantısı”, *Finansal Kurumlar Birliği*, son güncelleme 24 Haziran, 2018, <https://www.fkb.org.tr/kurumsal-iletisim/duyurular/turkrus-bankacilik-ve-finans-alaninda-ismirligi-calisma-grubu-8-toplantisi/> .

ödeme sistemi Mir'ı kabule başladığına ilişkin haberler basında yer bulmuştur.⁵¹ Rusya'da her dört kişiden birinin kullandığı Mir Kart'ın Türkiye'de kullanıma girmesinin bankacılık işbirliğinin yanı sıra, turist sayısının artmasını da sağlayarak Türkiye'nin turizm gelirleri açısından da ciddi bir katkı sağlayacağı öngörülebilir.

Sonuç

Türkiye ve Rusya ilişkileri tarih boyunca inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Özellikle 2000'li yıllarla birlikte iki ülke arasında olumlu ve hızla yükselen ilişkiler olmakla birlikte, Ankara-Moskova ilişkilerinin henüz sahip olduğu potansiyele ulaşmadığı değerlendirilebilir. Ancak rekabet ve işbirliği ekseninde salınımı nedeniyle, Türkiye-Rusya ilişkilerinin henüz stratejik ortaklık seviyesine çıkamamakla birlikte, enerji ve ticaret gibi ekonomiyi ilgilendiren alanlarda stratejik boyuta ulaştığı ileri sürülebilir. Zengin doğal kaynaklarının yanında SSCB'den devraldığı nükleer tecrübesi ile Rusya bu alanda dünyanın en önemli aktörlerinden biridir. Bu bağlamda Türkiye'nin Rusya ile gerek doğalgazın transferi gerekse nükleer enerji alanlarında işbirliği içerisinde olması her iki ülke çıkarları açısından da önem taşımaktadır. Gürcistan (2008), NATO Füze Kalkanı (2010), Ukrayna (2014) ve Suriye (2015) örneklerindeki⁵² askeri uyumsuzluklarda farklı taraflarda konumlanmalarına rağmen, iki ülke arasında gelişen ticaret ve yatırım ilişkilerinin yanı sıra TürkAkım ve Akkuyu Nükleer Güç Santrali Projesi gibi önemli enerji işbirliklerini de içeren çok boyutlu bir ekonomik işbirliği tesis edilebilmiştir. Öte yandan Türkiye ile Rusya arasında askeri ve savunma sanayi alandaki işbirliği noktasında ciddi gelişmeler yaşanmıştır. Gerek Türkiye'nin Suriye'de önce Afrin'e yönelik Zeytin Dalı Harekâtını daha sonra Fırat'ın doğusuna yönelik Barış Pınarı Harekâtı'nı⁵³

---

51 "İş Bankası, Rusya'nın ulusal ödeme sistemi MIR'ı kabule başladı", *Anadolu Ajansı*, 18 Nisan 2019.

52 Türkiye ve Rusya arasındaki kriz alanlarının detayları için bkz. Şener Aktürk, "The Crisis in Russian-Turkish Relations, 2008-2015", *Russian Analytical Digest*, 179 (2016): 2-5; Emre Erşen, "Emerging Problems in the Ankara-Moscow Axis: The Syrian Crisis and NATO Missile Defence", *Orta Doğu Analiz*, c.5/60 (2013): 44-51.

53 Zeytin Dalı Harekâtından sonra Rusya ile varılan Birinci Soçi mutabakatıyla İdlib konusunda uzlaşma sağlanırken, Barış Pınarı Harekâtı'ndan sonra ise Rusya ve Türkiye 10 maddelik uzlaşma ile ikinci Soçi mutabakatını gerçekleştirmiş ve Rusya, PKK/YPG

Rusya'nın itirazlarına uğramadan yürütmesi gerekse ABD muhalefetine rağmen S-400'lerin alımında⁵⁴ Türkiye kararlı tutumunu sürdürmesi ikili askeri ilişkiler açısından önemli kilometre taşları olmuştur. Bu gelişmeler henüz bir siyasi ve stratejik işbirliği düzeyine taşınmamış, daha ziyade Türkiye'nin bölgedeki gelişmeler üzerine artan güvenlik ihtiyacına binaen askeri ve ekonomik işbirliği seviyesindedir. Bunun ileri boyutlara taşınıp taşınmayacağı Türkiye'nin Batılı müttefiklerinin gerek S-400 konusunda⁵⁵ gerekse Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri konusunda alacağı pozisyonla elbette doğrudan ilişkili olacaktır. Özetle tüm bu gelişmelerin de işaret ettiği gibi, Ankara ve Moskova'nın aralarındaki dış ticaret, enerji gibi alanlarda kurulan işbirliklerinin savunma sanayii alanındaki işbirliklerini de içerecek şekilde genişleyerek - siyasal ve stratejik boyutu henüz tamamıyla içermese de- kendi kulvarında

---

örgütünü, Türkiye sınırından 32 km (20 mil) aşağıya çekmeyi üstlenerek, bu örgütün Suriye sınırında Türkiye'ye karşı bir tehdit oluşturmayacağını garanti etmiştir.

54 Milli Savunma Bakanlığı 12 Temmuz 2019'da ilk parçaların Türkiye'ye ulaştığını, ertesi gün de sevkiyatın devam ettiğini açıklamıştır. Açıklamada "Sözleşme kapsamında S-400 Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sisteminin birinci grup malzemelerinin Mürted Hava Meydanı / Ankara'ya intikali 12 Temmuz 2019 tarihinden itibaren başlamıştır" ifadesine yer verilmiştir. Bkz. "S-400 Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sisteminin İntikali", *T.C. Milli Savunma Bakanlığı*, son güncelleme 12 Temmuz, 2019, <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/1272019-78857>.

55 Türkiye'nin S-400 alımı konusunda sergilediği kararlı duruşu üzerine ABD Türkiye'ye yönelik bazı somut adımlar atmaya başlamıştır. Bu kapsamda F-35'lerin Türkiye'ye teslimatı askıya alınmış, ABD'de F-35 eğitimi alan Türk pilotların eğitimleri durdurulmuştur. Ancak ABD Savunma Bakanlığı Pentagon, Ankara'nın S-400 alımı konusunda geri adım atmaması üzerine Türkiye'nin F-35 programı kapsamında alacağı 100 adet F-35A'ya ilişkin satış anlaşmasını askıya almıştır. Öte yandan S-400'lerin teslimatı sonucu yeni yaptırımlar da gündeme gelmiştir. Söz konusu yaptırımların 2017'de yürürlüğe sokulan 'ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası' (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act - CAATSA) kapsamında hayata geçmesi öngörülmektedir. CAATSA'ya göre ABD'ye tehdit olarak görülen ülkelere vize yasağından Amerikan bankacılık sistemini kullanma yasağına kadar farklı derecelerde uygulamalar bulunan 12 türde yaptırım öngörülmektedir. CAATSA tam metni için bkz. "Countering America's Adversaries Through Sanctions Act", Department of Treasury, son güncelleme 24 Temmuz, 2017, https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/hr3364_pl115-44.pdf. Her ne kadar konu ile ilgili olarak Trump ve diğer ABD kurumları farklı açıklamalar yapmışsa da, nihayetinde ABD Savunma Bakanlığı S-400 meselesini F-35 ile de ilişkilendirerek, Rusya'dan S-400 hava savunma sistemleri alma kararı nedeniyle Türkiye'nin F-35 savaş uçakları programından çıkarıldığını açıklamıştır. ABD'nin bu kararı üzerine Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, "F-35 programından çıkarılmamız, NATO'nun özellikle güney kanadındaki gücünü de olumsuz etkileyecektir" açıklamasını yapmıştır. "Hulusi Akar: F-35 programından çıkarılmamız NATO'yu da olumsuz etkileyecektir", *Euronews*, 18 Temmuz 2019.

kompartımanlaşarak önümüzdeki yıllarda da gelişmeye devam edeceği öngörülebilir.

KAYNAKÇA

AKTÜRK, Şener. “The Crisis in Russian–Turkish Relations, 2008–2015”, *Russian Analytical Digest*, c. 179/12 (2016): 2-5.

AKTÜRK, Şener. “Turkish-Russian Relations after the Cold War (1992-2002)”, *Turkish Studies*, c. 7/3 (2006): 337-364.

BAŞARAN, Ali. “Dış Siyasi, İktisadi İlişkiler Etkileşimi Çerçevesinde Yeltsin Dönemi Rusya-Türkiye İlişkileri”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.

BAZOĞLU SEZER, Duygu. “Turkish-Russian Relations: The Challenges of Reconciling Geopolitical Competition with Economic Partnership”, *Turkish Studies*, c.1/1 (2000): 59- 82.

BÖLÜKBAŞI, Süha. “Behind The Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View”, *Journal of Palestine Studies*, c.29/1 (1999): 21-35.

BÜYÜKAKINCI, Erhan. “Türk Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş”, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl sonra Rusya Federasyonu: Türk Dilli Halklar ve Türkiye ile İlişkiler*. Der. E. Büyüakıncı ve E. Bacanlı, 779-842. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012.

ÇELİKPALA, Mitat - ERŞEN, Emre. “Turkey’s Black Sea Predicament: Challenging or Accommodating Russia?”, *Perceptions*, c. XXIII/2 (2018): 72-92.

DEİK Türk-Rus İş Konseyi, *Türkiye-Rusya Federasyonu Ticari ve Ekonomik İlişkileri*, Nisan 2013.

DEMIRCI, Mehmet Cem. “Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyeti Rusya ile ilişkilerini nasıl etkiler?”, *Euronews*, 10 Mayıs 2019.

EDER, Mine- YAKOVLEV, Andrei- ÇARKOĞLU, Ali. *The Suitcase Trade Between Turkey and Russia: Microeconomics and Institutional Structure*, Moscow: State University-Higher School of Economics. Son güncelleme 15

Haziran, 2018,

http://www.hse.ru/data/2010/05/05/1216427500/WP4_2003_07.pdf

ERŞEN, Emre. “Emerging Problems in the Ankara-Moscow Axis: The Syrian Crisis and NATO Missile Defence”, *Ortadoğu Analiz*, c.5/60 (2013): 44-51.

ERŞEN, Emre. “Turkey and Russia: an emerging ‘strategic axis’ in Eurasia?”, *EurOrient*, 35-36 (2011): 263-85.

GÜRÜN, Kamuran. *Türk - Sovyet İlişkileri (1920-1953)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.

HILL, Fiona - TASPINAR, Omer. “Turkey and Russia: Axis of the Excluded?”, *Survival*, c. 48/1 (2006): 81–92.

JOOBANI, Hossein Aghaie - MOUSAVIPOUR, Mostafa. “Russia, Turkey, and Iran: Moving Towards Strategic Synergy in the Middle East?”, *Strategic Analysis*, c. 39/2 (2015): 141-155.

KAZGAN, Gülten. “Batı ile İlişkilerin Gölgesinde Türkiye-Rusya İlişkileri”. *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*. der. Gülten Kazgan-Natalya Ulçekno, 147-181. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

KAZGAN, Gülten. *Küreselleşme ve Ulus Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2005.

KIM, Younkyoo – BLANK, Stephen. “The new great game of Caspian energy in 2013–14: ‘Turk Stream’, Russia and Turkey”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, c. 18/1 (2016): 37-55.

KINIKLIOĞLU, Suat - MORKVA, Valeriy. “An anatomy of Turkish–Russian Relations”, *Southeast European and Black Sea Studies*, c. 7/4 (2007): 533–553.

OLSON, Robert. *Türkiye'nin Suriye, İsrail ve Rusya ile İlişkileri: 1979-2001*. Çev. Süleyman Elik. Ankara: Orient Yayınları, 2005.

ÖNİŞ, Ziya - YILMAZ, Şuhnaz. “Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region”, *Third World Quarterly*, c.37/1 (2016): 71-95.

- ÖZBAY, Fatih. “Krizden normalleşmeye Türkiye-Rusya İlişkileri”, *AlJazeera Turk*, 6 Aralık 2016.
- QASIMLI, Musa. *SSCB Türkiye İlişkileri: Türkiye’de 1980 Darbesi’nden SSCB’nin Dağılmasına Kadar*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2012.
- SANDER, Oral. *Türkiye’nin Dış Politikası*. Ankara: İmge Yayınları, 1998.
- SCOTT, Len. “International History: 1945-1990”, *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*. ed. John Baylis-Steve Smith, 74-91. (New York: Oxford University Press, 2001).
- TELLAL, Erel. “Rusya ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Cilt II: 1980-2001* der. Baskın Oran, 540-550, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- TURAN, Gül Günver. “Türkiye ve Rusya Arasındaki İktisadi İlişkilerde Gönüllü Bir Kuruluş: Türk-Rus İş Konseyi”. *Dünden Bugüne Türkiye ve Rusya: Politik, Ekonomik ve Kültürel İlişkiler*, der. Gülten Kazgan-Natalya Ulçekno, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, 273-295.
- ULCHENKO, Natalia. “What Is So Special About Russian–Turkish Economic Relations?”, *Russian Analytical Digest*, 125 (2013): 5-10.
- WARHOLA, James W.- MITCHELL, William A. “The Warming of Turkish-Russian Relations: Motives and Implications”, *Demokratizatsiya*, c.14/1 (2006): 127-143.
- YENTÜRK, Nurhan. *Körlerin Yürüyüşü: Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- YERASIMOS, Stefanos. *Türk-Sovyet İlişkileri: Ekim Devriminden “Milli Mücadeleye”*. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1979.
- ZENGİN, Eyüp. “Türkiye ve Rusya Federasyonu Ticari İlişkileri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, c.4/1 (2015): 61-103.
- “ABD’den Türkiye’ye Doğu Akdeniz eleştirisi”, *Deutsche Welle Türkçe*, 5 Ekim 2019.
- “Azerbaycan’dan Türkiye’ye yüzde 40 indirim”, *Hürriyet*, 7 Aralık 2015.
- “Azeri gazı sinyali”, *Milliyet*, 3 Aralık 2015.

“Doğu Akdeniz - AB'den Türkiye'ye yaptırım kararı: Üst düzey temaslar ve Hava Taşımacılık Anlaşması müzakereleri askıya alınacak”, *BBC Türkçe*, 16 Temmuz 2019.

“Doğu Akdeniz Gaz Forumu, bakanlar düzeyinde toplandı”, *Anadolu Ajansı*, 25 Temmuz 2019.

“Erdoğan: Türkiye’de yatırım yapmak isteyen Rus firmalarına her türlü kolaylığı sağlayacağız”, *Sputnik News*, 8 Nisan 2019.

“Hulusi Akar: F-35 programından çıkarılmamız NATO’yu da olumsuz etkileyecektir”, *Euronews*, 18 Temmuz 2019.

“İş Bankası, Rusya’nın ulusal ödeme sistemi MIR’ı kabule başladı”, *Anadolu Ajansı*, 18 Nisan 2019.

“Katar’la doğalgaz anlaşması”, *Al Jazeera Turk*, 2 Aralık 2015.

“Katar’la doğalgazda anlaşıldı”, *CNN Türk*, 2 Aralık 2015.

“Kremlin: Erdoğan özür diledi”, *BBC Türkçe*, 27 Haziran 2016.

“Novak ve Zeybekci KEK protokolünü imzaladı”, *Sputniknews*, 12 Ekim 2016.

“Rus doğal gazına erteleme”, *Milliyet*, 6 Kasım 1999.

“Rusya Dışişleri: AB'nin Türkiye'ye yaptırım kararını desteklemiyoruz”, *Sputnik News*, 16 Temmuz 2019.

“Rusya’dan AB’ye Türkiye çıkışı! ‘Kabul edilemez’ ”, *Akşam*, 18 Temmuz 2019.

“Rusya Enerji Bakanı Novak: Türkiye ile bütün kısıtlamaların kaldırılması konusunda anlaştık”, *Anadolu Ajansı*, 21 Ekim 2017.

“S-400 Uzun Menzilli Bölge Hava ve Füze Savunma Sisteminin İntikali”, *T.C. Milli Savunma Bakanlığı*, son güncelleme 12 Temmuz 2019, <https://www.msb.gov.tr/SlaytHaber/1272019-78857>

“SOCAR: TANAP’ta kaybedilecek zaman yok!”, *Enerji Haber*, 7 Aralık 2015.

“Türkiye-Rusya Yatırım Fonu’ndan projelere 1 milyar ABD doları”, *Dünya*, 21 Nisan 2018.

“Türkiye ve Rusya’dan ortak yatırım fonu”, *Dünya*, 8 Nisan 2019.

UNCTAD World Investment Report 2019,
https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf ; son güncelleme: 12
Temmuz, 2019.